

ВИЗНАННЯ МУКАЧІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ РИМСЬКИМ ПРЕСТОЛОМ (1655 р.) ТА КОРОЛЕМ УГОРЩИНИ (1659 р.) КАТОЛИЦЬКОЮ ЦЕРКВОЮ ГРЕЦЬКОГО ОБРЯДУ

Володимир Фенич

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород
E-mail: volodymyr.fenych@uzhnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0003-8511>

У даному дослідженні автор намагається довести, що Мукачівська єпархія на момент укладення Ужгородської унії 1646 р. мала три із чотирьох необхідні базові елементи Церкви *sui iuris*, які сьогодні визначає основний конституційний збірник Кодекс канонів Східних Церков: 1) сформовану спільноту вірних; 2) усталену єрархію, яка об'єднувала цю спільноту у видимій єдності віри завдяки служінню слова Божого, св. Таїнств та церковного уряду; 3) партикулярну норму традиційного звичаєвого права (*ius*), а після повернення 63-х священників зі своїми вірними до єдності з Католицькою церквою та Римським престолом, отримала 4) визнання з боку найвищої влади Церкви і Держави. Якщо перші три умови існували уже до 1646 р., то реалізація четвертої умови настала після Ужгородської унії у 1648 – 1659 роках. За цей час Мукачівська єпархія була визнана з боку найвищої влади Церкви (Римським престолом 1655 р.) та Держави (королем Угорщини 1659 р.) місцевою Католицькою церквою грецького обряду. Складність становлення визнаної найвищим урядом Церкви (папою римським) і Держави (угорським королем) Мукачівської унійної єпархії як самостійної канонічної матерії пояснюються кількома обставинами: 1) відсутністю фундаційної королівської грамоти про заснування єпархії (збереглася лише грамота про призначення мукачівського єпископа русинів Іоанна від 1491 р.); 2) висвяченням на єпископа обраного більшістю священників єпархії уніатського монаха-василіанина Партенія (Петра Петровича) трансільванським православним архієпископом Альба Юлії Стефаном Сімоновичем у серпні 1651 р.; 3) відсутністю автентичного документа про укладення Ужгородської унії 24 квітня 1646 р. (збереглися лише лист-прохання шести архідияконів до папи римського від січня 1652 р. про призначення Партенія мукачівським єпископом та акт присяги 63-х священників на вірність латинському єпископові Егера Георгію Якушичу та його наступникам, знайденого лише у 2015 р. в Пряшеві істориком о. Юраєм Градошем). В даній статті констатується, що серед частини християн північно-східних комітатів Королівської Угорщини, між якими переважали карпатські русини, меншою мірою серби і словаки, що жили в північно-західній частині Мукачівської єпархії (комітатах Унг, Землин, Шаріш та Спіш) під владою Габсбургів, незважаючи на вище викладені обставини, в результаті Ужгородської унії виникла самостійна *Ecclesia localis et particularis graeci ritus uniti*.

Ключові слова: Мукачівська єпархія, мукачівський єпископ, Ужгородська унія, Римський Престол, Апостольський король Угорщини, Східна Католицька Церква.

Постановка проблеми. Методологічні засади дослідження місцевих Церков свого права згідно Кодексу канонів Східних Церков. На сьогоднішній день найвищим законодавством функціонування усіх Східних католицьких церков (далі СКЦ), а отже, головним методологічним інструментарієм для їх дослідження, можна сказати Конституцією, є Кодекс канонів Східних Церков (1990 – 1991). Він є складовою частиною єдиного зводу законів канонічного права (*corpus iuris canonici*) цілої Католицької церкви різних традицій і обрядів [Промова Папи, 2008, с. 9]. В його розумінні будь-яка місцева Церква (*Ecclesia localis*) різного рівня (єкзархального, єпархального, митрополічного, верховно-архієпископського чи патріархального) з історичного / соціологічного, еклезіологічного та канонічного погляду є «Церквою Партикулярною» (*Ecclesia particularis*) і «Церквою свого права» (*Ecclesia sui iuris*) [Путівник, 2008, с. 85–87].

Означення *sui iuris* (від грец. *autónomos* – «автономний», «зі своїми законами») стосується юридичного (канонічного) статусу Церкви, поза як офіційно визнано, що вона має компетенцію чи право здійснювати самоуправління згідно з власним законодавст-

вом, тобто законодавством, яке вона або створила для себе, або отримала від вищої влади, або ж добровільно прийняла від іншої Церкви [Путівник, 2008, с. 83]. Цим законодавством є партикулярне право.

Церква свого права в ККСЦ визначена як «спільнота вірних, об'єднана єрархією за нормами права, яку найвища влада Церкви виразно або мовчки визнає як свого права» [Кодекс, 1991, Тит. II, Кан. 27; Путівник, 2008, с. 87]. Церква *sui iuris* має (або повинна мати в минулому) чотири базові елементи: 1) спільноту вірних; 2) єрархію: один чи більше єрархів, які об'єднують вищезгадану спільноту у видимій єдності віри завдяки служінню слова, Таїнства та уряду; 3) норму права (*ius*) і 4) визнання з боку найвищої влади Церкви, яке має своєю передумовою попередні три елементи [Путівник, 2008, с. 87].

Окрема спільнота вірних може або не може бути територіально окресленою якоюсь конкретною локацією. Тому поняття Церкви *sui iuris* не передбачає, що дана Церква є виключно «місцевою Церквою», яку, передусім, обмежує конкретна територія. Будь-яка Церква *sui iuris* може, у принципі, бути розпорешена по всій земній кулі, на кшталт Латинської Церкви, яку

навіть чи можна назвати місцевою [Путівник, 2008, с. 87]. Такою суть і всі Церкви *sui iuris*, що ведуть свої витоки від давньої Мукачівської Церкви-Матері та ужгородської унійної традиції: вони розпоршені у семи країнах Центральної Європи та двох країнах Північної Америки. Усі Церкви *sui iuris*, як засновані, так і визнані Римським архиєреєм, безпосередньо залежні від Апостольського престолу в Римі: вони не мають проміжного керівництва між собою та Римським архиєреєм (кан. 175). Але одночасно кожна Церква, провінції, епархії, екзархії та інші інститути *sui iuris* є *ipso iure* юридичною особою (Кодекс, 1991, Тит. XIX, Кан. 921–§ 2).

Церква *sui iuris* згідно з каноном 27 це «*Coetus christifidelium hierarchia iunctus*», тобто, «Спільнота вірних, об'єднана ієрархією за нормами права, яку найвища влада Церкви виразно або мовчки визнає як свого права, називається в цьому Кодексі Церквою свого права» [Кодекс, 1991, Тит. II, Кан. 27]. Іншими словами, вона об'єднана в партикулярні Церкви (дієцезії чи епархії), в єдності один з одним, маючи осердям злуки ієрархічну структуру, ієрархію, яку представляє відповідний глава, патріарх, верховний архиєпископ, митрополит, єпископ чи екзарх [Путівник, 2008, с. 195]. Таким чином усі СКЦ (таких сьогодні є 22) є Церквами *sui iuris*. Всі вони стосовно своєї спільної дисципліни керуються нормами ККСЦ, а кожна з них окремо – нормами свого партикулярного права, яке може бути кодифіковане у партикулярний кодекс.

Відповідно до рівня церковної автономії всі СКЦ поділені каноністами Римського престолу на чотири групи (ранги) Церков *sui iuris*, починаючи з найвищого, Патріарших церков: 1) *Патріаршії Церкви (De Ecclesiis patriarchalibus)* очолює Патріарх (Кодекс, 1991, Тит. IV, Кан. 55–150). Таких сьогодні є шість; 2) *Верховні Архиєпископські Церкви (De Ecclesiis archiepiscopales maiores)* очолює Верховний Архиєпископ (Кодекс, 1991, Тит. V, Кан. 151–154). Таких нині є чотири; 3) *Митрополіти Церкви (De Ecclesiis metropolitanis)* очолює Митрополит (Кодекс, 1991, Тит. VI, Кан. 155–173). Таких сьогодні є п'ять. Серед них є і *Русинська Візантійська Католицька Церква sui iuris* (засн. 21.02.1969), яка складається з Піттсбурзької митрополії в США, Мукачівської епархії в Україні та Празького екзархату в Чеській Республіці; 4) *Інші Церкви свого права (ceterisque Ecclesiis sui iuris)* (Кодекс, Тит. VI, Кан. 174–176). Ці церкви мають найнижчий ступінь церковної автономії, але він є майже такий самий, як і в будь-якої іншої дієцезії/епархії. Ці Церкви можуть складатися з одної епархії чи екзархії або більшої кількості таких церковних округів. Їх очолює єпископ або рівноцінний єрарх. Таких Церков нині є дев'ять [Путівник, 2008, с. 59–60, 89; Szabó, 2012, old. 48–65; Škovič, 2013, s. 169–178; Krupa, 2016; Soranič, 2016, s. 9–23; Фенич, 2019, Разом, с. 581–625]. До цієї четвертої групи за рангом Церков *sui iuris* відноситься і Мукачівська греко-католицька епархія (Далі МГКЄ).

Юридична природа цього четвертого ступеня Церков *sui iuris* може здаватися непевною в такому вигляді, як її формулює ККСЦ, який передбачає, що ці Церкви повинні очолювати єрарх згідно з партикулярним правом, яке в кожному окремому випадку

встановлює Римський архиєрей [Путівник, 2008, с. 187]. 19 грудня 2019 р. Римський престол затвердив для МГКЄ *ad experimentum* (як експеримент) на три роки *Збірник канонів партикулярного права Церкви свого права (Ecclesia sui iuris)* з дозволом його публікації. З точки зору юрисдикції на основі історичної традиції та канонічного права відтепер МГКЄ інституційована Конгрегацією Східних Церков як окрема церковна спільнота (*Ecclesia sui iuris*), що зберігає статус під безпосередньою владою Святійшого Престолу в Римі. 31 жовтня 2020 р. новий Апостольський адміністратор МГКЄ єпископ Ніл (Луцка), ЧБМ, підписав «*Декрет проголошення партикулярного права Мукачівської Греко-Католицької Церкви*» [Декрет, 2020, с. 2–3]. Того ж дня «*Норми партикулярного права Мукачівської Греко-Католицької Церкви свого права*» були опубліковані українською та італійською мовами в спеціальному випуску офіційного органу Єпархії журналі «*Благовісник*» [Норми, 2020, с. 4–38]. Три місяці по тому, 31 січня 2021 р., «*Норми партикулярного права*» стали обов'язковими на всій території Єпархії, тобто, вступили в юридичну силу [Декрет, 2020, с. 3].

Останнє методологічне зауваження. Згідно з постановами Другого Ватиканського Собору («*Декрету про Східні Католицькі Церкви*» – «*Orientalium Ecclesiarum*» від 21 листопада 1964 р.) [Документи, 1996, с. 75–170, с. 171–186] та Кодексу ККСЦ (Кодекс, 1991, Тит. I, Кан. 11) «*між усіма вірними силою їхнього відродження в Христі існує справжня рівність щодо гідності й діяння*», попри різницю між духовенством та мирянами і посіданням та здійсненням священної влади останніми. Узаконена в церковній єрархії канонічна норма, передбачає та узаконює рівну гідність між собою усіх Церков *sui iuris* незалежно від їхнього статусу і рангу. Всі Церкви *sui iuris* мають однакові церковні права та обов'язки, як, наприклад, у євангелізації чи проповіданні Євангелія всім народам. Рівність церковних прав, у свою чергу, не означає, що всі Церкви *sui iuris* мають однаковий ступінь церковної автономії та однакові повноваження. Фактично, компетенція влади кожної з груп Церков *sui iuris* значно відрізняється, так що не все, що може зробити група найвищого рангу, перебуває в компетенції груп нижчого рангу, як-от вибори головного єрарха чи інших єпископів і заснування єпархій. Однак, попри різну компетенцію та повноваження, усі Церкви *sui iuris* без різниці в рангові рівні між собою у церковній гідності [Путівник, 2008, с. 90–91].

Тож, виходячи з того, що сьогодні розуміє найвище законодавство Католицької церкви під *Церквою свого права* у ККСЦ, в даній статті спробую дати відповідь на одне питання: чи відповідала рання Мукачівська церква, з інформацією про яку вперше зустрілися в Апостольській столиці в Римі сивчолі кардинали у 1640–1650-х рр. під час навернення частини її кліру і вірних, що жили під владою Габсбургів, до єдності з Католицькою церквою, цьому визначенню та її базовим принципам. На прохання організаторів Міжнародної наукової конференції, яка відбулася в Ужгороді 17–19 вересня 2021 р. з нагоди 250-ї річниці канонічного заснування Мукачівської єпархії Римським престолом, свій виступ я зосередив

на аналізові витоків християнства та Мукачівської церкви в середньовічну добу (до Ужгородської унії 1646 р.) [Фенич, 2021].

Однак, у зв'язку з тим, що проблематиці раннього періоду з історії Мукачівської єпархії мною уже опубліковано декілька статей та одна монографія [Фенич, 1999, s. 185–199; Фенич, 2005, с. 168–184; Фенич, 2011, с. 24–138; Фенич, 2012, с. 177–203; Фенич, 2012, «Теодорів дарунок», с. 140–158; Фенич, 2013, с. 121–166; Фенич, 2014, с. 230–258; Фенич, 2015, с. 4–33; Фенич, 2015, Під юрисдикцією, с. 556–586; Фенич, 2016, Міфи, s. 5–33; Фенич, 2016, «Монастирські війни», с. 15–44; Фенич, 2016, Від монастирської, с. 26–105; Фенич, 2017, s. 39–73; Фенич, 2018, 196 с.; Fenics, 2019, A Hruszevóí, 180 old.; Фенич, 2019, Канонічно-правовий, с. 9–54; Фенич, 2019, Греко-католики, 248 с.; Fenics, 2020, Az ungvári, 232 old.; Fenics, 2020, Felekezeti-etnikai, old. 9–11, 39–81, 139–158; Фенич, 2020, Під юрисдикцією, с. 101–150], в теперішній публікації спробую відповісти на сформульоване вище питання щодо канонічної суб'єктності першого мукачівського католицького єпископа та очолюваної ним частини Мукачівської єпархії в поунійний період (1646 – 1660).

Стан дослідження. Давня історія Мукачівської єпархії починаючи від часів першої писемної згадки про Грушівський монастир (1391), мукачівського пресвітера русинів Луку (1458) та мукачівського єпископа русинів Іоанна (1491) і до її канонічного заснування Римським Престолом (1771) на сьогодні є досить добре репрезентованою десятком книг та сотнею статей. Загальні наративи з історії Мукачівської єпархії або окремих її аспектів чи періодів за хронологією залишили Адам Франтішек Коллар (1749) [Гаджега, 1924, с. 1–27], невідомий автор (1767) [De processibus, 1973, р. 19–30], о. Йоаннікій Базилевич [Basilovits, 1799 – 1805, Tomus I, Pars Prima, 104 р.; Tomus I, Pars Secunda, 208 р.; Tomus I, Pars Tertia, 139 р.; Tomus II, Pars Quarta, 261 р.; Tomus II, Pars Quinta, 93 р.; Tomus II, Pars sexta, 58 р. Пор.: Bazilovič, 2013, 478 s.], о. Михайло Лучкай (1842 – 1843) [Лучкай, 1999–2011, Том I, 199 с., іл.; Том II, 388 с., іл.; Том III, 328 с., іл.; Том IV, 328 с., іл.; Том V, с. 17–220; Том VI. Історія Мукачівської, 472 с., іл.], Карой Мейсарош [Mészáros, 1850, III + 167 old.; Mészáros, 1861, 115 old.], Герман Ігнац Бідерманн [Bidermann, 1862, xvi, 140 s.; 1867, iv, 120 s.], о. Іоанн Дулішкович [Дулишковичь, 1874, Тетрадь I, 135 с.; 1875, Тетрадь II, 142 с.; 1877, Тетрадь III, 234 с.], Антал Годінка [Hodinka, 1909, 856 old.], о. Юлій Гаджега [Гаджега, 1928, 47 с.], Алексей Петров [Петровъ, 1930, 232 s. + 12 факсимиле], о. Дьордь Папп [Papp, 1940, 24 old.; Papp, 1941, 13 old.], Ондрей Галага [Halaga, 1947, 135 s.], о. Атанасій (Василь) Пекар (1956–1997) [Peкар, 1956, 136 р.; Peкар, 1979, 88 р.; Пекар, 1997, Том I, 232 с.], о. Василій Пронін (1958) [Пронин, 2005, 527 с.], о. Олександр Баран [Baran, 1960, 111 р.], о. Міхал Лацко (1966, 1978 – 1982) [Lacko, 1966, р. 7–190; Lacko, 1978 – 1982; Lacko, 2012, 262 s.], о. Степан Пап [Пап, 1983, 222 с.], о. Іштван Пірідьї [Pirigyí, 1990, I. kötet, 191 old.; II. kötet, 248 old.], Міхал Попович [Попович, 1994, с. 11–25], о. Юрій Сабов [Терниста, 1995, 232 с.], Йозеф Ботлік [Botlik, 1997, 335 old.], о. Дьордь Йонко [Janka,

1997, old. 57–81], Юлій Коссей [Коссей, Б. р. к., 132 с.], Валеріан Бугел [Bugel, 2000, 242 s.; Bugel, 2003, 274 s.], о. Ціріл Васіл [Vasil', 2000, 284 s.; Василь, 2007, с. 29–47], Владімірус де Юкста Горнад / о. Йо-сафат Тімкович [Hornad, 2004, 954 s.], о. Маріан Медвідь [Medvid, 2004, 65 s.], о. Томаш Вийгшив [Véghseó, 2011, 189 old.], Ярослав Цораніч [Coranič, 2014, s. 29–78], о. Юрай Градош [Gradoš, 2016, Východný obrad v Agrádovskom, s. 43–64; Gradoš, 2016, Východný obrad v dobe, s. 25–41], о. Ондраш Добош [Добош, 2021, с. 38–60].

Висновки богословів та істориків можна звести до кількох спільних думок: 1) витоки християнства в Підкарпатському регіоні пов'язуються з апостольською діяльністю св. Кирила і Мефодія та їхніх учнів у Великій Моравії і Паннонії в 60-х IX – на початку X ст.; 2) першими релігійно-церковними центрами підкарпатських русинів та волохів були Грушівський (з 1360-х рр.) та Мукачівський (з перед 1458 р.) василіянські монастирі; 3) перші мукачівські єпископи згадуються з 1491 – 1498 рр. від владики Іоанна, а, отже, Мукачівська єпархія / Церква як канонічна матерія бере свій початок, якщо не від пресвітера русинів Луки (1458, 1488), то від єпископа русинів Іоанна (1491, 1494, 1498).

Однак, як засвідчили наступні події, пов'язані з особливостями укладення в Ужгороді церковної унії 1646 р., вибором, висвяченням, папським номінуванням та королівським призначенням першого унійного мукачівського єпископа Партенія (Петра Петровича) у 1651 – 1659 рр., витоки Мукачівської церкви не були (і не могли бути) такими однозначними. У своїх попередніх публікаціях (1999 – 2020) я намагався акцентувати увагу з одного боку на історичних міфах та історіографічних стереотипах, які усталилися як аксіоми в церковному богослов'ї та світській еkleзіології, що начебто не потребують доведення, а сприймаються багатьма, так би мовити, «на віру», а з другого боку намагався розширити дослідницький контекст питань пов'язаних з вивченням доунійного періоду християн грецького (візантійсько-слов'янського) обряду в давній Мукачівській церкві за допомогою введення в науковий обіг маловідомих в сучасній історіографії писемних джерел та представити так би мовити «альтернативне бачення» щодо їхньої традиційної інтерпретації.

Мета і завдання публікації. На підставі підтверджених документами історичних фактів, які б відповідали визначенню *Церкви свого права* згідно з ККСЦ, як «спільноти вірних, об'єднаної єпархією за нормами права, яку найвища влада Церкви виразно або мовчки визнає як свого права», що має (або повинна мати в минулому) чотири ознаки – 1) спільноту вірних, 2) єпархію: один чи більше єпархів, які об'єднують вищезгадану спільноту у видиму єдність віри завдяки служінню слова, Таїнства та уряду, 3) норму права (*ius*) та 4) визнання з боку найвищої влади Церкви, яке має своєю передумовою попередні три елементи, – в даній публікації спробую довести думку, що Мукачівська єпархія після Ужгородської унії (1646) була визнана найвищою владою Церкви (Апостольським Римським престолом у 1655 р.) та Держави (Апостольським королем Угорщини із правлячої ди-

настії Габсбургів у 1659 р.) справжньою місцевою СКЦ.

Нижче викладений фактичний матеріал ґрунтується виключно на основі документів світського та церковного походження періоду 1391 – 1660 років. Більшість використаних у даній статті документів були опубліковані о. Й. Базиловичем [Basilovits, 1799–1805, Tomus I, Pars Prima, 104 p.; Tomus I, Pars Secunda, 208 p.; Tomus I, Pars Tertia, 139 p.; Tomus II, Pars Quarta, 261 p.; Tomus II, Pars Quinta, 93 p.; Tomus II, Pars sexta, 58 p. Пор.: Bazilovič, 2013, 478 s.], о. М. Лучкаєм (1842 – 1843) [Лучкай, 1999 – 2011, Том I, 199 с., іл.; Том II, 388 с., іл.; Том III, 328 с., іл.; Том IV, 328 с., іл.; Том V, с. 17–220; Том VI. Історія Мукачівської, 472 с., іл.], о. І. Дулішковичем [Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, 142 с.], о. Ніколаєм Ніллесом [Nilles, 1885, Vol. II, p. 497–1088], Яношем Мігалі де Апшою [Diplôme, 1900, XI+666 s.], А. Годінкою [Munkácsi gör. szert., 1911, 659 old.], А. Петровим [Петровъ, 1930, 12 факсимиле], о. Д. Паппом [Papp, 1940, 24 old.; Papp, 1941, 13 old.], о. О. Бараном [Documenta, 1960, p. 440–448] та о. М. Лацком [Lacko, 1955, p. 191–256; Lacko, 1966, p. 7–190; Lacko, 2012, s. 191–245]. Ці документи властиво і лягли в основу даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Канонічно-правове становище Мукачівської єпархії до її канонічного заснування Римським престолом у вересні 1771 р. мало довгу та запутану історію. Оскільки дана проблематика не один раз була предметом спеціальних наукових розвідок, тут лише зауважу, що повноцінне визнання гідності церковної спільноти Мукачівська єпархія вперше могла отримати тільки внаслідок Ужгородської унії 1646 р., коли частина її кліру та вірних присягнули на вірність місцевому латинському єпископові Егера і в такий спосіб приступили до євхаристійної та канонічної єдності з Римським престолом.

Після підписання 24 квітня 1646 р. присяги 63-ма православними священниками на вірність єгерському латинському єпископові Георгію Якушічу та його наступникам, внаслідок чого відбулося повернення частини мукачівського кліру до єдності з Католицькою церквою (подія, яка ввійшла в історію під назвою «Ужгородська унія») [Дет. про неї див.: Lacko, 1966, p. 100–113; Lacko, 2012, s. 99–111; Gradoś, 2016, Dokumente, s. 511–520; Gradoś, 2016, Užhorodska, s. 229–241; Gradoś, 2016, p. 303–314; Градош, 2016, Ужгородська, с. 16–25; Véghseő, 2016, с. 146–153; Zubko, 2016, s. 3–9; Zubko, – Žeňuch, 2017, s. 9–20; Žeňuch, 2019, p. 50–58; Фенич, 2020, Під юрисдикцією, с. 139–148], давня Мукачівська єпархія в наступні кілька років стала повноцінною церковною спільнотою вірних, об'єднаною єпархією на чолі зі своїм єпископом за нормами власного звичаєвого права, статус якої визнала найвища церковна та світська влада: 1) глава (примас) Католицької Римської церкви Угорщини (1648); 2) Національний Синод Католицької Римської церкви Угорщини (1648); 3) папа Римський (1655) та 4) імператор Священної Римської імперії як Апостольський король Угорщини (1659).

У грамоті від 14 травня 1648 р. естергомський архієпископ та примас Католицької церкви Угорщини граф Георгій Ліппаї бере під свій захист карпаторуси-

нських священників із комітатів Унг і Земплин та проголошує, що вони мають користуватися імунітетом, тому що «...не так давно єгерський єпископ Георгій Якушіч з Оброви прийняв вірних русинів грецького обряду до лона католицької церкви та надав їм усім повне церковне визнання і свободи...» [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 154–155, Doc. № 113; Lacko, 1966, p. 114; Lacko, 2012, s. 112; Véghseő, 2016, с. 151].

У вересні 1648 р. під головуванням естергомського архієпископа та примаса Католицької церкви Угорщини графа Георгія Ліппаї в Трнаві відбувся національний Синод Католицької церкви Угорського королівства. На ньому делегацію Мукачівської єпархії представляли отці-василіяни Партеній (Петро) Петрович, Гавриїл Косовицький/Косович та деякі русинські священники. Вони звернулися до Синоду із проханням визнати дійсність «Ужгородської унії». Як згадував у грамоті від 4 січня 1660 р. Георгій Ліппаї, Синод визнав з'єднання частини карпаторусинських священників і вірних з Католицькою Римською церквою дійсним та визнав Партенія, клір та вірних такими, яким треба надавати духовну опіку для збереження церковної єдності [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 188–190, Doc. № 141; Lacko, 1966, p. 114–115; Lacko, 2012, s. 112–113; Véghseő, 2011, old. 60].

Про вище наведені підтвердження законності церковного з'єднання та правового статусу новонавернених уніатів до єдності з Католицькою Римською церквою естергомський архієпископ Георгій Ліппаї писав у звіті до Римського престолу за 1650 рік. В ньому він також згадує про реконвертацію теперішнього мукачівського Василя Тарасовича [Relatio, 1965, p. 37–38, Doc. № 11. Пор.: Lacko, 2012, s. 91–92, 200–210, Príloha 32].

Василь Тарасович помер як православний мукачівський єпископ між 23 липням і 10 вересням 1651 року. 23 липня 1651 р., цілком правдоподібно ще за життя В. Тарасовича, естергомський архієпископ вперше повідомив в офіційному листі папу Римського Інокентія X про підпорядкованість карпаторусинської єпархії. В листі архієпископ найперше пише, що «*немало русинів як серед людей, так і серед священників підпорядкувалися послушній Католицької церкви*». Відтак від імені уніатських священників він просить папу, щоб «*заснував між ними католицьке єпископство грецького обряду*» [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 157, Doc. № 116]. В цьому місці, як вважає о. Міхал Лацко, писар допустився помилки, і даний сюжет має читатися так: «*щоб призначив католицького єпископа грецького обряду, щоб не мусіли приймати єпископські священня від схизматичного, а тоді еретичного, якого мають в Мукачеві*». З цих слів чітко випливає, що йдеться про єпископа, а не про єпископство [Lacko, 2012, s. 127. Пор.: Véghseő, 2016, с. 151].

На мою думку, в тексті листа міститься дуальне формулювання, адже в Римі не мали письмового підтвердження про королівське заснування Мукачівської єпархії. В листі також міститься інформація про 400 священників та 100 тис. душ, що належать мукачівському «*католицькому єпископові грецького обряду*». Архієпископ також пише, що русини наполягають «*на затвердженні католицького єпископства*» [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 157, Doc. № 116]. Отже, в першо-

му офіційному листі примаса Католицької церкви Угорщини до Риму містилося прохання і про призначення католицького єпископа, і про заснування католицького єпископства для карпатських русинів грецького обряду.

Як свідчить трансільванський православний архієпископ Альба Юлії Стефан Сімонович перед 5 вересням 1651 р. він висвятив Партеній (Петра Петровича) на мукачівського єпископа. Останній, писав він, був наступником В. Тарасовича, який «*недавно помер*». Партеній представив перед С. Сімоновичем власноручний лист-підтвердження про своє призначення від покійного В. Тарасовича його наступником, в якому покійний суворо зобов'язував усіх священників своєї кафедри під страхом Божого гніву та майбутнього суду, щоб не приймали за свого єпископа нікого іншого, окрім згаданого отця Партенія. Також Партеній представив перед С. Сімоновичем письмове свідчення від вацького єпископа, спішського настоятеля та радника імператорської і королівської величності Матяша Тарноці та естергомського архієпископа і примаса Угорського королівства Георгія Ліппаї про адміністрування священниками у своїх русинських парафіях. Ще одним (останнім за хронологією) документом, який Партеній представив перед С. Сімоновичем, було письмове свідчення русинських священників та їхніх вірян, які мешкали в округах Гуменного, Ужгорода, Строккова, Маковиці, Мукачева, Тибави та Спішу, що одногосно й однотайно обрали його своїм єпископом [Лучкай, 2000, Том II, с. 269–270; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 97–98; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 158–159, Doc. № 117]. Отже, єпископські свячення Партенія (Петра Петровича) мали відбутися в Альба Юлії десь між 23 липням і 5 вересням 1651 року.

З листа найвищого латинського єрарха Угорського королівства естергомського архієпископа Георгія Ліппая від 5 вересня 1651 р. випливає, що свячення Петра Партенія на мукачівського єпископа визнано законним. Священникам, русинам і всім іншим народам грецького обряду, що проживають в Естергомській архієпархії та у всьому королівстві наказувалося його слухатись, шанувати і у всьому коритися. Єпископові ставилося в обов'язок відвідувати своїх вірних і священників, наставляти їх, при потребі переміщати свій клір з місця на місце. До некатолицького народу наказувалося відправити священників, яких належить забезпечити та гідно утримувати. Усім русинським священникам та народу грецького обряду примас Католицької церкви Угорщини наказує, «*щоб чесно прийняли вищезгаданого, а не іншого єпископа грецького обряду*» [Лучкай, 2000, Том II, с. 270–271; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 159–160, Doc. № 118]. Правда, о. Міхал Лацко, описуючи і даючи оцінку на правду складному становищу Георгія Ліппаї, твердить, що він насправді призначив єпископа Партенія «*візитатором русинів*» не як естергомський архієпископ, а як «*летат Апостольської столиці в Угорському королівстві*» [Lacko, 2012, s. 130–132. Пор.: Véghseő, 2016, с. 151].

10 вересня 1651 р. естергомський архієпископ Георгій Ліппаї знову пише листа папі Іннокентію X, в якому нагадує короткий текст свого попереднього

листа про навернення схизматичних русинів та призначення на прохання їхніх священників особливого єпископа, якого вони собі обрали без відома, без волі та згоди архієпископа в особі священника Петра Партенія, монаха ЧСВВ. Його Г. Ліппаї відправив до Альба Юлії в Трансільванію до дійсного схизматичного єпископа для висвячення згідно з грецьким обрядом на мукачівського єпископа. Той чин консекрації, пізніше Г. Ліппаї, не може бути схвалений, тому що має багато помилок. Естергомський архієпископ просить, у зв'язку з цим, його святість папу Римського розгрішити вчинок Партенія, який він учинив, а після звільнення від усіх покут проголосити його за дійсного та законного мукачівського єпископа. Це потрібно зробити ще й тому, щоб повернути авторитет цього єпископа в очах свого духовенства, яке перебуває в схизмі під владою трансільванського дворянства. Із 400 священників, які підлягають тому єпископові, близько 30-ти підпали до іншого розкольника-самозванця. Всі інші священники, з'єднані і нез'єднані, обрали своїми голосами за католицького єпископа Петра Партенія та йому підпорядковуються. Петро визнає свій гріх та падає до ніг папи. Також архієпископ Г. Ліппаї пише, що святитель Петра Партенія знав про його з'єднання, похвалив і схвалив його навернення до Католицької церкви. Пише естергомський архієпископ і про те, що його вікарій напередодні дозволив Петру Партенію як католику право проводити візитацію як з'єднаних, так і нез'єднаних русинських священників. Після всього вище викладеного Георгій Ліппаї просить папу Римського схвалити його прохання [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 160–162, Doc. № 119; Lacko, 2012, s. 126, 128–129].

2 жовтня 1651 р. Іоанн Якоб Теодор, кардинал Тривульцій ознайомив Конгрегацію поширення віри з листом естергомського архієпископа, який повідомляв, що в краях Угорщини, які межують з Польщею, в єпархіях Естергомській та Егерській, є велика кількість русинів-схизматиків, з яких 400 священників та багато вірних було навернено в католицьку віру. Всі вони зі своїм людом настійливо просять про заснування католицького єпископства, щоб могли в грецькому обряді сповідати і католицьку віру, і мати унію зі святим Апостольським престолом. Оскільки русини бажають заснування нового єпископства грецького обряду, то «*для Конгрегації на першому місці є просити Святого отця, щоб дав свою згоду на дане прохання*» [Лучкай, 2000, Том II, с. 274; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 102; Nilles, 1885, Vol. II, p. 823; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 162–163, Doc. № 120].

18 грудня 1651 р. на засіданні Конгрегації поширення віри отці-кардинали постановили, що «*з'єданого Петра Партенія треба затвердити єпископом з'єданого народу, щойно це рішення схвалить наш найсвятіший отець*» [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 162–163, Doc. № 121; Lacko, 2012, s. 132]. Папа римський, однак, не поспішав визнавати чинність єпископських свячень Партенія (Петра Петровича) некатолицьким митрополитом Альба-Юлії та номінувати його архієреєм Мукачівської єпархії.

Поки новонавернений та нововисвячений католицький єпископ грецького обряду Мукачева Партеній (Петро Петрович) чекав своєї номінації в Римі і не міг

повноправно і законно сповняти свою архієрейську юрисдикцію, географічно найближчим католицьким єпископом до парафій з'єднаних русинських священників був егерський єпископ латинського обряду Бенедикт Кішді. Хоч таким самим географічно близьким до Мукачева був і латинський єпископ Великого Варяду, перевагою єпископа Егера мав служити факт присяги 63-х карпаторусинських священників 24 квітня 1646 року. Однак егерський єрарх теж не міг сповняти таку функцію, бо після навернення до єдності з Католицькою церквою частини священників і вірних грецького обряду Мукачівської єпархії вони ставали такими самими католиками, як і латинники, їхній єпископ ставав рівним латинському, а їхня церковна провінція могла належати лише митрополічій юрисдикції естергомського архієпископа. За чотири роки (1651 – 1655), поки справа про єпископську номінацію Партенія розглядалася сивочолими кардиналами в Римі, близько 100 католицьких священників зреклися унії та повернулися до схизми [Lacko, 2012, s. 131–132]. А це вже не могло не насторожувати всіх zaangażованих у справу унії між карпатськими русинами в Угорщині.

15 січня 1652 р. в Ужгороді відбувся єпархіальний синод уніатських священників, на якому шість карпаторусинських архidiaконів підписали листа до папи Римського Іннокентія X з проханням підтвердити вибір єпископа Партенія Петровича. Якщо пристати на точку зору, що цей документ є достовірним, в автентичності якого не сумнівалися такі вчені як о. Ніколай Ніллес, Алексій Петров і особливо добрий знавець ватиканських архівів о. Міхал Лацко, то в ньому вперше згадується місце, час і обставини укладення церковної унії в Ужгороді. На сьогодні в руках дослідників є три редакції цього листа папі: 1) братиславська редакція, якою до ХХ ст. користувалися більшість авторів та публікували майже всі видання [Пор.: Basilovits, 1799, Tomus I, Pars Prima, p. 84–86; Bazilovič, 2013, s. 62–63; Лучкай, 2000, Том II, с. 260–262; Fiedler, 1862, s. 506–509; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 99–100; Nilles, 1885, Vol. II, p. 824–827; Documenta, 1873, p. 963–965; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 163–165, Doc. № 122]; 2) ватиканська редакція, що зберігається у двох архівах Ватикану, яку в 1940-х рр. опублікував о. Дьордь Папп [Papp, 1941, old. 9–11]; 3) егерська редакція, що зберігається у двох архівах Ватикану, яку опублікував у 1950 – 1960-х рр. о. Міхал Лацко [Lacko, 1955, p. 105–107; Lacko, 1966, p. 107–109. Пор.: Lacko, 2012, s. 105–107].

Між братиславською редакцією з одного боку та егерською і ватиканською редакціями з другого боку є лише одна, але дуже суттєва різниця – дата укладення Ужгородської унії. У братиславській редакції йдеться про 24 квітня 1649 р., тоді як в егерській та ватиканській редакціях – про 24 квітня 1646 року. Пізніша підробка в братиславській редакції листа очевидна уже тим, що іншою єдиною датою в усіх трьох його редакціях є 1648 р., коли егерський латинський єпископ Бенедикт Кішді, разом зі своїм генеральним вікарієм монахом-єзуїтом Томашом Ясберіні, визнав усі три умови унії, які уклали 63 карпаторусинські священники: 1) «*аби нам було дозволено зберігати обряд Грецької церкви*»; 2) «*що будемо мати єпископа нами*

обраного та підтвердженого Апостольською столицею»; 3) «*що будемо користуватися всіма церковними свободами*». З усіх трьох редакцій листа папі також відомо, що з'єднані священники через отців-василіян двічі зверталися за підтримкою своїх прохань до естергомського архієпископа Георгія Ліппая та вацовського єпископа Матяша Гарноці. Зробити це звісно за рік до укладення унії, про ще йдеться у братиславській редакції листа шести архidiaконів, вони не могли. Нарешті з усіх трьох редакцій листа папі Римському випливає, що його 15 січня 1652 р. в Ужгороді підписали шість «*священників священного Угорського королівства, розкиданих по комітатах*», а саме архidiaкони: Олексій Ладомірський – маковицький, Стефан Андрій – спішський, Григорій Гостовицький – гуменнський, Стефан – середнянський, Даниїл Іванович – ужанський та Алексій Філіпович – стропківський [Текст та детальний розбір листа див.: Lacko, 2012, s. 105–111, Príloha 33, s. 210–212].

Ці шість архidiaконів представляли архідеканати, що фактично співпадали з кордонами чотирьох комітатів Спіш, Шаріш, Земплин та Унг. Якщо говорити мовою сучасних державних та адміністративних кордонів, то з самого початку Ужгородська церковна унія стосувалася лише теперішнього Ужгородського району Закарпатської області України та майже цілого Пряшівського краю Словаччини.

Відомий історик-єзуїт Ніколай Ніллес у 1885 р. зазначав: «*Пізніше Партеній Петрович, обраний єпископ, вважав дату 15 січня 1652 р. за синодальне підтвердження укладеної унії*» [Nilles, 1885, Vol. II, p. 824]. Цей синод карпаторусинських священників правдоподібно відбувся в будівлі колегіуму Товариства єзуїтів в Ужгороді, що перенесли сюди свою місію з Гуменного ще в жовтні 1636 р. [ДАЗО, ф. 151, оп. 25, спр. 50, арк. 1. Пор.: Žeňuch, 2020, s. 121, Príloha, s. 125–127]. Від єзуїтів зберігся документ від 1652 р., в якому зазначається, що Партеній, хоч і «*немає титула мукачівського єпископа*», але йому підпорядковуються округи, так звані «*крайни*», яких є разом чотири: Мукачівська, Ужгородська, Гуменнська та Маковицька. Після висвячення в єпископи у схизматичного архієпископа в Альба Юлії він не міг осісти в законній резиденції – монастирі ЧСВВ в Мукачеві, і дотепер перебуває в розколі з волохами тієї області. Він резидує в Ужгороді та є на чолі Ужгородської, Гуменнської та Маковицької області, які належать іншому володарю, які проживають між угорцями, німцями та слов'янами (*Sclavos*) в комітатах Шаріш, Спіш, Земплин і Унг. Всіх парохів грецького обряду налічується близько 700 [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 167–168, Doc. № 125; Lacko, 2012, s. 117–118].

Однак, Римський престол перебував у певному замішанні з папською номінацією Партенія мукачівським католицьким єпископом грецького обряду. 5 березня 1652 р. кардинал Памфілій попросив у віденського нунція детальну інформацію про Мукачівську єпархію, єпископа Партенія та тих 400 уніатських священників, які його обрали [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 165, Doc. № 123].

19 липня 1652 р. угорський примас та естергомський архієпископ Георгій Ліппай надіслав до Риму

Конгрегації поширення віри листа наступного змісту. На початку він нагадує кардиналам, що півроку тому звернувся до папи, щоб схвалив, затвердив і вважав за католицького єпископа о. Партенія, русинського католицького священника з Чину св. Василя Великого, який був обраний єпископом русинів, які живуть в Угорщині. Від цього затвердження залежить навернення не тільки русинських священників, число яких сягає майже 400, але також усього підданого народу, біля 100 тис. душ. Ці русинські священники, після смерті в Мукачеві єпископа грецького обряду схизматика, навіть еретика, чисельністю біля 370-ти обрали собі католицького єпископа Партенія. З них більша частина підписала унію з святою Римською церквою, інша частина пообіцяла навернутися, якщо матиме цього Партенія за єпископа. Далі архієпископ Г. Ліппаї пише про уже відомі нам обставини висвячення на єпископа Партенія в Альба Юлії, угорський примас просить його святість папу Римського звільнити кандидата на номінування від порушених ним правил Церкви [Лучкай, 2000, Том II, с. 272–273; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 100–101; Nilles, 1885, Vol. II, p. 827–829; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 165–167, Doc. № 124].

Як відомо усіх священників Мукачівської єпархії тоді налічувалося близько 650-ти, з яких приблизно 370 віддали свої голоси за Партенія (Петра Петровіча). Із тих 400 священників, число яких наводить Г. Ліппаї, отже, 30 священників zostалися під архієрейською владою «схизматичного» єпископа Йоаннікія Зейкана, якого після смерті В. Тарасовича (1651) призначила керувати підконтрольною Мукачівською єпархією (в комітатах Берег, Угоча, Мараморош і Сатмар) вдова трансільванського князя Георгія I Ракоція Сузанна Лорантфі [Lasko, 2012, s. 118]. У зв'язку з цим, не зрозуміло щодо виборів першого католицького єпископа Партенія є позиція решти 250-ти священників, про яких примас і архієпископ Г. Ліппаї нічого не пише.

Із листування між Святим престолом (папським секретарем кардиналом Антоніо Барберені) та апостольськими нунціями у Відні (архієпископом Капуї – Камілом Мелзі (2.04.1644 – 6.09.1652) від 24 серпня 1652 р. та архієпископом Пізи – Сціпіо Панношшієші (24.08.1652 – березень 1658) від 28 вересня і 30 листопада 1652 р. та 22 лютого 1653 р. випливає, що Рим цікавили відповіді на наступні питання: 1) чи виконував егерський єпископ, на землях якого лежить містечко Мукачево, свою юрисдикцію над русинами? Чи належали русини під його юрисдикцією? Якщо так, то від коли? 2) Чи всі русини є схизматики, або вже якась частина є католиками? 3) Дізнатися в русинів, якщо Петро Партеній Петровіч буде іменованний як деякий титулярний єпископ, або з волі нового єпископа чи готовий він прийняти інший титул? 4) Яке право при іменуванні Петра Партенія Петровіча може мати імператор, егерський єпископ та трансільванський князь? [Lasko, 2012, s. 132–135; Príloha 37, 38, 39, 40, 41, s. 213–217]. Ці питання впливали з того, що до цього часу ніхто й ніколи не цікавився витоками Мукачівської єпархії та її автентичними грамотами. Коли ж у 1652–1653 рр. в Апостольській столиці вперше в історії Католицької церкви та Мукачівської

єпархії розглядалося питання затвердження мукачівського уніатського єпископа, від примаса Угорщини та естергомського архієпископа Георгія Ліппая Конгрегація поширення віри зажадала аргументованої інформації про походження Мукачівської єпархії.

Зіславшись на достовірну інформацію, отриману від Партенія (Петра Петровіча), естергомський архієпископ та угорський примас Г. Ліппаї 2 липня 1654 р. відіслав до Риму розширену відповідь на всі чотири питання Святої столиці. Про важливість цього змістовного історико-правового документа в історії місцевої Карпаторусинської католицької церкви свідчить той факт, що його опублікували у своїх працях о. М. Лучкай, о. І. Дулишкович, о. Н. Ніллес та А. Годінка [Лучкай, 2000, Том II, с. 275–282; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 103–109; Nilles, 1885, Vol. II, p. 829–838; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 168–174, Doc. № 126]. З інформації Георгія Ліппаї випливає, що на території 70-ти угорських міліарів уздовж Карпатських гір від Спіша на заході до трансільванських володінь Хуста і Марамороша на сході проживають біля 600 священників, які надають духовну опіку 200 тис. особам. Всі вони проживають на території приватних володінь (доміній): 150 – в Мукачівській домінії княгині Сузанни Ракоці (Лорантфі), 70 – в Гуменській домінії Другетів, 30 – в домінії Баркоці, 77 – у внука трансільванського князя католика Владислава Ракоція, 37 – в Середньому, 35 – у Варано (Вранові), 30 – в домінії Пето (Пете). Всі вони перебувають на канонічній території Егерського латинського єпископства. Крім цих священників, за Тисою, частково в Егерській, частково у Велико-Варадській латинських дієцезіях, служать разом 24 священники, а на Спіші, в Естергомській архідієцезії, – 45 священників. Всі вони русини грецького обряду – схизматики, які з незапам'ятних часів мали єпископа в Мукачеві, під юрисдикцією якого перебували. Монастир чину св. Василя в Мукачеві був заснований угорськими королями і був наділений вісьмома селами. Як повідомляє Г. Ліппаї, монастир та єпархія були засновані на підставі якогось привілею або королівської грамоти ще 150 років тому, що бачив на власні очі Партеній. Естергомський архієпископ також вважає, «що таке заснування було, але ж єпископство було засноване схизматичними єпископами за згодою константинопольського патріарха так, щоб обраний схизматичний єпископ завжди жив у цьому Мукачівському монастирі, очолював його і утримувався з його доходів». Однак, княгиня-еретичка (Сузанна Лорантфі – авт.) та її покійний чоловік (князь Георгій Ракоцій I – авт.) позбавили монастир тих маєтків, відібрали всі села, залишивши його лише для проживання ченцям ЧСВВ, «і це сталося тому, що ніхто не турбувався, ніхто не захищав інтереси русинів як схизматиків». Далі Г. Ліппаї зауважує, що священники разом з народом, хоч і дотримувалися грецького обряду, але загалом дуже ліниві, грубі, неосвічені, сам єпископ, священники і народ вдалися до великих злочинів, не знали божественних справ, не були розподілені на парафії, в одних селах не було жодного священника, а в інших жили чотири, п'ять, десять із своїми дружинами і дітьми. Відтак він коротко описує як завдяки естергомському архієпископові та егерському єпископові

відбулося навернення більшої частини русинських священників (400) і народу на католицьку віру через унію з святою Римською церквою, відбулося висвячення в єпископи Партенія схизматичним митрополитом за грецьким обрядом в Альба Юлії. Тож, задля спасіння стількох душ, до 200 тис., Георгій Ліппаї звертається до святої Конгрегації та його святости папи Римського звільнити Партенія від цензури і затвердити мукачівським єпископом, адже чимало русинів і волохів, наприклад, в Комаромі та в селі Секуль Естергомської єпархії, в Яврині Явринської єпархії, є схизматиками, яких він намагався підпорядкувати Партенію. Сам же єпископ був підпорядкований, наче своєму митрополитові чи примасу, архієпископу естергомському. «Такий є статус і сучасне становище Мукачівського єпископства», – інформує Римський престол Георгій Ліппаї.

Далі він по порядку відповідає на чотири пункти питання Конгрегації поширення віри: 1) «велика частина русинів перебуває в окрузі або на території Егерського єпископства, але оскільки вони до цих пір були схизматиками і мали своє власне схизматичне єпископство грецького обряду, не були залежними від егерського єпископа, а виконували свої справи незалежно, подібно як і ті, які є в Естергомській єпархії, незалежні від архієпископа. Далі також якби вони мали єпископа грецького обряду, як і повинні мати, не знаю, як міг би бути підпорядкований егерському єпископові, коли один єпископ незалежний від іншого, вистачило б, якби підпорядковувався естергомському архієпископу і був помічником митрополита, або примаса»; 2) «до цих пір всі ті русини були схизматиками», але 10 чи 20 років тому почали навертатись на католицьку віру та церковну унію; 3) якби його святість наділила Партенія яким-небудь титулярним єпископством, чи згадані священники і русини підкорялись би йому, Г. Ліппаї відповідає: «Самі вони, як люди прості, не дуже досліджували б правову підставу єпископства Партенія, після того як один раз його обрали і йому підкорилися, поки він виконує єпископські обов'язки та юрисдикцію щодо них». У протилежному разі, Мукачівське єпископство залишилось би у схизматиків, по-друге, якщо Партеній буде мукачівським єпископом, була б надія заново придбати Мукачівський монастир і села, які належать до нього. По-третє, якщо те єпископство ліквідувати, тоді не ясно, як може бути підпорядкований тому титулярному єпископу, бо той єпископ був би єпископом уже іншої інстанції, і тільки за апостольським дозволом йому давалась би юрисдикція і можливість виконувати обов'язки стосовно того народу. Шукаючи найкращу легітимну модель Георгій Ліппаї припустив думку, що Мукачівське єпископство, виходячи з існуючої практики, його святість своїм авторитетом затверджує разом з недоліками, допущеними при його заснуванні, або заново заснує це саме Мукачівське єпископство, або під іншою назвою, якому б підпорядковувався весь той народ; 4) до цих пір імператор не втручався у справи цього Мукачівського єпископства тому, що воно було схизматичними, і лише тепер, коли священники і вірні стали католиками грецького обряду його величність буде претендувати, щоб як і всі єпископства в Угорщині, воно належало згідно

з апостольським привілеєм («вищим правом патронату» – «*iuris patronatus supremi*» – авт.) до затвердження короля; 5) Трансільванський князь, як князь, не має нічого з мукачівським єпископом і тими русинами, оскільки вони перебувають в Угорщині і належать безпосередньо до короля Угорщини, а лише як магнат, приватний пан Угорщини, на землях якого розташовано Мукачево, давня єпископська резиденція та монастир.

Обміркувавши все вище наведене, естергомський архієпископ дуже наполегливо просить: 1) потурбуватися про католицького єпископа, щоб не пропали даром навернуті до унії святої матері церкви 400 священників та більш як 200 тис. душ; 2) щоб якнайшвидше було номіновано Партенія, бо вже більше як 100 священників відступили від унії і приєдналися до схизматичного єпископа в Мукачеві з тієї причини, що не мали католицького єпископа. Навернення того народу свята Конгрегація може заслужено вважати за навернення цілої якоїсь провінції [Пор.: Lacko, 2012, s. 135–136].

16 листопада 1654 р. Конгрегація поширення віри підготувала позитивну відповідь папові [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 174, Doc. № 127]. Але смерть Іннокентія X (7 січня 1655 р.) відтермінувала папське підтвердження єпископа Партенія (Петра Петровича) уже новим понтифіком Александром VII 13 травня 1655 р. [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 177, Doc. № 130; Baran, 1960, p. 440–448; Lacko, 1955, An Appendix № 44; Lacko, 1966, p. 127–138; Lacko, 2012, s. 137, 218–219, Príloha 44].

Тим часом, 14 лютого 1655 р., у Пожоні (Братиславі) відбувся сейм Угорського королівства. На ньому був присутній і єпископ Партеній, який попросив місцеву капітулу виготовити йому три документи, один з яких стосувався Ужгородської унії. На сеймі його запросив Георгій Ліппаї, котрий домагався від землевласників такого самого ставлення до імунітету з'єданого кліру грецького обряду, яким користувалися священники латинського обряду. Деякі з них пішли на поступки. Так, граф Георгій Другет IV де Гомонна видав відповідне розпорядження до своїх підданих урядників 31 березня 1655 р. [Лучкай, 2000, Том II, с. 288–289; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 113–115; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 175–177, Doc. №№ 128, 129].

8 червня 1655 р. папа Александр VII відправив брєве естергомському архієпископові Георгію Ліппаю [Basilovits, 1799, Tomus I, Pars Tertia, p. 69–70; Bazilovič, 2013, s. 286–287; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 177–178, Doc. № 131; Baran, 1960, p. 440–448; Lacko, 1955, An Appendix № 45; Lacko, 1966, p. 138; Lacko, 2012, s. 137, 219–221, Príloha 45; Vaán, 2010, old. 161–166; Véghseő, 2011, old. 63]. Кращого подарунку угорський примас не міг собі і бажати. В папському брєве підтверджується єпископські священня Партенія, визначається територія, на якій він буде виконувати свою юрисдикцію, але не має жодної згадки про Мукачівську єпархію, жодного натяку на зміну чи наділення Партенія якимось єпископським титулом. Угорському примасові та естергомському архієпископові надавалося право від імені папи Римського підтвердити Партенія в єпископській гідності,

визначити територію, на якій він буде виконувати свою юрисдикцію, та визначити компетенцію його повноважень.

22 липня 1655 р., під час відпочинку на курорті в Тренчанських Тепліцах, Георгій Ліппаї видав Партенію (Петру Петровичу) грамоту. Нею естергомський архієпископ та примає Католицької церкви Угорщини чітко визначив юрисдикцію та повноваження першого мукачівського католицького єпископа. Архієрейська влада Партенія, як «правдивого і законного мукачівського католицького єпископа підтвердженого Апостольською столицею», поширювалася на русинів «як в області Мукачівській, так і в названих комітатах та в інших місцях, які інакше були підпорядковані мукачівському єпископові». А саме на територію п'яти північно-західних комітатів єпархії: Спіш, Шаріш, Земплин, Унг та Саболч. Примає наказує з'єднаному духовенству (бл. 400 осіб) та русинському люду, щоб Партенія визнавали за свого правдивого і легітимного єпископа та щоб його у всьому слухалися [Лучкай, 2000, Том II, с. 285–287; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 111–113; Nilles, 1885, Vol. II, р. 838–840; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 179–182, Doc. № 134; Lacko, 1966, р. 139; Lacko, 2012, s. 138].

12 грудня 1655 р. угорський примає та естергомський архієпископ надіслав папі Римському звіт про повністю виконані умови змісту бреве [Lacko, 1955, An Appendix № 46; Lacko, 1966, р. 138–139; Lacko, 2012, s. 137, 221–223, Príloha 46]. Тепер справа визнання Мукачівської єпархії та мукачівського єпископа залишалася лише за найвищою державною владою. Відповідь від короля Угорщини теж довелося чекати кілька років.

23 жовтня 1659 р. одразу у двох своїх грамотах естергомський архієпископ Георгій Ліппаї звертається до відповідних державних органів з проханням вирішити питання повернення мукачівському єпископові Партенію (Петру Петровичу) його законну резиденцію в монастирі св. Миколая в Мукачеві, десятини, маєтків та доходів, що законно належать католицькому єпископові [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 183–186, Doc. №№ 138, 139]. 29 жовтня 1659 р. угорський король Леопольд I Габсбург звертається до Пожонської (братиславської) комори з наказом вислати відповідну людину з цієї або Спішської державної комори до резиденції мукачівських єпископів в місто Мукачево і «згідно зі звичаєм, який звикли дотримувати в інших єпархіях», інстальовала єпископа Партенія. В королівському декреті зазначалося: «ви повинні і зобов'язані йому призначити десятини, маєтки і доходи, які належать до цієї єпархії» [Лучкай, 2000, Том II, с. 292].

10 листопада 1659 р. імператор Священної Римсько-німецької імперії Леопольд I Габсбург, як Апостольський король Угорщини, згідно з давнім «верховним правом патронату» (*iuris patronatus supremi*) [Дет. див.: Vobak, 1943, р. 20–21. Пор.: Пекар, 1997, Том II, с. 23–24] наділив підтвердженого Римською столицею єпископа грецького обряду Партенія (Петра Петровича) повноваженнями адміністратора Мукачівської єпархії зі всіма його маєтками, десятиною та кафедральним податком, що повинні йому платити всі церкви та священники грецького обряду, які належить давати єпископові на території 11-ти комітатів: Берег,

Саболч, Угоча, Сатмар, Земплин, Унг, Абауйвар, Шаріш, Торна, Спіш та Гемер [Basilovits, 1799, Tomus I, Pars Prima, р. 91–94; Bazilovič, 2013, s. 66–67; Дулишковичь, 1875, Тетрадь II, с. 115; Munkácsi gör. szert., 1911, old. 186–188, Doc. № 140; Lacko, 1966, р. 139; Lacko, 2012, s. 138].

В даних обставинах королівське підтвердження мукачівського єпископа Леопольдом I було чимось новим і незвичним. Починаючи з 1600 р. «верховне право патронату» щодо номінування мукачівських єпископів незаконно застосовували князі Трансільванії на тій підставі, що були власниками Мукачівського замку та містечка Мукачево, де у василіанському монастирі св. Миколая ще з кінця XV ст. розташовувалася резиденція русинського єпископа. Однак, саме Габсбургам, як Апостольським королям Угорщини з 1516 р., належало законне право призначати католицьких єпископів. Оскільки вірні грецького обряду Мукачівської єпархії до 1646 р. не були католиками, то Габсбурги не були обтяжені призначенням для них єпископа. Цілоком інша ситуація настала після того, як у квітні 1646 р. 63 карпаторусинські священники склали присягу на вірність католицькому єпископові латинського обряду з Егера, значна частина кліру та вірних поступово поверталися до єдності з Католицькою церквою, а їхній єпископ Партеній отримав у травні 1655 р. папське підтвердження на владитство.

Сповняючи свою законну юрисдикцію після травня 1655 р. Партеній (Петро Петрович) підписувався майже однаково як до, так і після королівського затвердження у 1659 р. 28 лютого 1657 р., призначаючи парохом парафії Ровна до Гуменського архідіаконату Олексія Поповича, він підписався найповнішим своїм титулом: «Партеній Петрович, грецький єпископ Мукачівський, Краснобрідський, Спішський ... св. католицької ортодоксальної та апостольської східної церкви» [Munkácsi gör. szert., 1911, old. 183, Doc. № 137]. В листі адресованому цивільній владі та містечкам Левоча (столиці комітату Спіш), написаному 1661 р. польською мовою, архієрей підписався як «Партеній Петрович, єпископ Мукачівський і Краснобрідський та всієї землі Угорської...» [Lacko, 2012, s. 144].

З кожним роком мукачівському єпископові Партенію підпорядковувалося все більше священників за межами земельних володінь трансільванських князів Ракоці та їхніх двох удовиць Сузання Лорантфі і Софії Баторі: 1646 р. – 63, 1650 р. – 100, 1651 р. – майже 150, 1652 р. – близько 200, а 1655 р. – майже 400. У 1661 р. йому підпорядковувалося близько 500 священників із усіх 650-ти, які сповняли свої функції на парафіях розколотої між двома архієреями Мукачівської єпархії [Lacko, 2012, s. 144].

При житті естергомського архієпископа Георгія Ліппаї (пом. 1666 р.) [Пор.: Véghseő, 2016, с. 146–153] структура Мукачівської єпархії виглядала наступним чином: 1) архієпископство Спішський – 11-12 церков-парафій; 2) архієпископство Шарішський – 26 парафій та 6 філій; 3) архієпископство Маковицький біля Зборова – 30 парафій; 4) архієпископство Маковицький біля Ровні – 30 парафій; 5) архідіаконат Строківський з двома архієпископствами – 60 церков; 6) архідіаконат Гуменський з трьома архієпископствами –

60 церков; 7) архієпископство Уйгельський (Ново місто під Шатром) на півдні Земпліну – 60 церков; 8) архієпископство Ужгородський (архієпископ схизматик) з чотирма архієпископствами – 60 церков; 9) архієпископство Мукачівський з сімома архієпископствами – 130 схизматичних церков; 10) архієпископство Севлюшський (Виноградівський) – 24 схизматичні церкви; 11) архієпископство Гавашфьолдський з двома архієпископствами – 40 схизматичних церков; 12) архієпископство Байє-Марський в Марамороші з трьома архієпископствами – 100 схизматичних церков; 13) архієпископство Велико-Каллівський в комітаті Саболч – 60 схизматичних церков; 14) архієпископство Велико-Варадський – 60 церков та 15) архієпископство Сіковський в комітаті Абауй – 12 церков. Всіх церков у складі Мукачівської єпархії (крім Мараморощини) налічувалося 769, з яких, за підрахунками о. М. Лучкая, 416 були схизматичними, а 356 уніатськими, а за даними о. І. Дулішковича – 456 схизматичними і 313 – уніатськими. Незважаючи на суттєві розбіжності в підрахунках, як дотепно зауважив о. Михайло Лучкай, *«це є перший публічний і офіційний опис стану Мукачівської єпархії»* [Лучкай, 2000, Том II, с. 383–384. Пор.: Дулішкович, 1875, Тетрадь II, с. 110–111].

Неважко помітити, що початку 1660-х рр. уніатськими були лише церкви, парафії, архієпископства та архієпископства Мукачівської єпархії в комітатах Спіш, Шаріш і Земплін, а схизматичними продовжували залишатися всі священники та вірні в комітатах (архієпископствах) Убауй, Унг, Берег, Угоча, Гевеш, Саболч, Байє-Маре та, звісно, Мараморош.

Висновки. Наведений вище фактичний матеріал, опертий винятково на писемні джерела (грамоти, листи, повідомлення, папські документи), дозволяє зробити декілька висновків: 1) в період, коли після навали монголів (1241 – 1242) русинів та волохів північно-східної частини Угорського королівства латинники стали ототожнювати з поганями, еретиками та схизматиками, у двох незалежних один від одного географічних місцях – Грушеві (1360-ті рр.) та Мукачеві (перед 1458 р.) – виникли два монастирські церковні центри; 2) до 1556 р. їхня історія розвивалася майже по-різно: Грушівський монастир від 1391 р. користувався на території його фундаторів і ктиторів волоських воєвод комітату Мараморош Драгу і Балку (семи місцевостях і 34-х поселеннях) патріаршим правом ставропігії, а його ігумени – юрисдикцією патріаршого екзарха константинопольського патріарха, тоді як Мукачівський монастир (від першої достовірної писемної згадки про нього 1458 р.) підвищився до статусу резиденції мукачівських єпископів під юрисдикцією молдавських митрополитів у Сочаві та Яссах (з 1491 р.), поширивши свою архієрейську владу за допомогою Габсбургів на Грушівський монастир (1551 – 1556); 3) з 1568 – 1596 рр. походить перша конкретна згадка про Мукачівську єпархію, візитацію парафій єпископом, єпископського вікарія, наступника єпископа та збір кафедрального податку єпископові; 4) з документів 1597 – 1606 рр. випливає, що юрисдикція мукачівського єпископа дістала королівське підтвердження над усіма вірними грецького обряду русинами, волохами, словаками і сербами цілої

Угорщини; 5) на приватних землях двох доміній (Гуменне та Ужгород), що належали авторитетній в цьому регіоні рекатолизований шляхетській родині неаполітанського походження Другетам, у 1613 – 1614 рр. відбулася невдала спроба повернення місцевих русинів із комітатів Земплін та Унг до єдності з Католицькою церквою шляхом проголошення унії в Краснобрідському монастирі отців-василіян; 6) до періоду 1638 – 1642 рр. відноситься перша письмова згадка про єпархіальні синоди в Пінтелеку (комітат Саболч) та Сігеті (комітат Мараморош), перший вікаріат заснований для сербів комітату Саболч і Сатмар, згадується перший поділ єпархії на архієпископства та перша письмова згадка про територію латинського єпископа Егера в краях русинів і волохів за правління Василя Тараса/Тарасовича, якого грамоти згадують під титулами *«єпископа Мукачівського, Мараморошського та всієї православної католицької церкви в Угорщині»* (1638), *«русинського патріарха»* (1641), що був двічі конвертований (з «православного в уніата» у 1642 та з «уніата в православного» у 1645 – 1646 рр.); 7) за неповними та неточними даними напередодні Ужгородської унії (1646) карпатські русини-схизматики проживали у восьми комітатах (відсутні дані за комітат Угоча) та 15-ти домініях. Всіх карпаторусинських сіл тут налічувалося 581, з яких священники згадувалися тільки в 104-х. Більшість з них були невеликими сільськими поселеннями чисельністю 10-15 дворів, а в найслабше заселеному комітаті Мараморош – по 5-6 дворів. Разом на території десяти комітатів Мукачівської єпархії, за підрахунком Антонія Годинки, проживало близько 160 тис. вірних, з яких русинами згадувалися 70 або 100 тис. осіб; 8) події, відомі під назвою «Ужгородська церковна унія», належить розуміти таким чином, що лише внаслідок складання присяги вірності 63-х карпаторусинських священників латинському єпископові Егера 24 квітня 1646 р. як своєму єдиному ординарному єпарху було можливим повернення підкарпатських русинів до єдності з Католицькою церквою і папою римським з наступним визнанням з боку вищої церковної і світської влади факту канонічного існування самостійної місцевої Східної католицької церкви з осідком єпископа в монастирі василіян в Мукачеві; 9) за 12 поунійних років (1648 – 1660) було визначено канонічно-правовий статус першого мукачівського католицького єпископа Партенія (Петра Петровича) під митрополічною юрисдикцією естергомського архієпископа та примаса Католицької церкви Угорщини. Дотеперішня тимчасова юрисдикція егерського латинського єпископа, якщо припустити, що така дійсно існувала після клятви на вірність 63-х священників 24 квітня 1646 р., відмінялася.

Доступні писемні джерела про витоки християнства під Карпатами та доунійну історію Мукачівської церкви, незважаючи на відсутній ключовий документ про королівське заснування Мукачівської єпархії, дозволяють вести мову про сформовану самостійну партикулярну спадщину, еклезіальну ідентичність та канонічно-правову матерію Східної церкви як *спільноти вірних* (русинів і волохів) *об'єднаною єпархією* (єпископами) *за нормами права* (давнім партикулярним звичаєм), *яку найвища влада Церкви* (примас

Католицької церкви Угорщини та естергомський архієпископ і Римський престол на чолі з папою) *виразно або мовчки визнали як Церкву свого права* у травні 1648 р. та у травні 1655 року.

Таким чином, Мукачівська єпархія до 1660 р. мала всі чотири необхідні об'єктивні ознаки канонічно-правового характеру для повноцінного існування як самостійна місцева християнська церковна спільнота з власною історичною, культурною, духовною, обрядовою, богословською ідентичністю Церкви *sui iuris*, які сьогодні визначає *Кодекс канонів Східних Церков*: 1) сформовану спільноту вірних; 2) усталену єрархію, яка об'єднувала цю спільноту у видимій єдності віри завдяки служінню слова Божого, св. Таїнств та церковного уряду; 3) партикулярну норму традиційного звичаєвого права (*ius*), а після повернення 63-х священників і частини вірних до єдності з Католицькою церквою та Римським престолом, – ще й ідентичність та імунітет католиків грецького обряду; 4) визнання з боку найвищої влади Церкви та Держави, що має передумовою всі три попередні ознаки. Якщо перші три умови існували вже станом на 1646 р., то реалізація четвертої умови настала тільки після Ужгородської унії у 1648 – 1659 роках. В результаті, можемо констатувати, що серед християн грецького обряду північно-східних комітатів Королівської Угорщини, між якими переважали карпатські русини і менше волохи, серби та словаки, виникла самостійна *Ecclesia localis et particularis graeci ritus uniti*.

На жаль папське брєве від 8 червня 1655 р. стало головною причиною всіх наступних суперечок та конфліктів, які тривали між Мукачевом, Егером, Естергомом, Віднем та Римом щодо канонічно-правового статусу мукачівського єпископа та давньої Мукачівської єпархії аж до появи канонічної булли папи римського у вересні 1771 року.

Слідом за військовими завоюваннями Габсбургів у Трансільванському князівстві в другій половині XVII – перших десятиліттях XVIII ст. територіальна юрисдикція мукачівського католицького єпископа розширилася з маленької унійної спільноти чисельністю 34 чи 38 парафій Ужгородської та Гуменнської домінії комітатів Унг та Земплин у 1646 р. до 13-ти комітатів Верхньої Угорщини та комітатів Бігар і Мараморош, що належали до трансільванського Партіуму, де жили православні русини і волохи, станом 1721 рік. Залежне від латинського єрарха Егеру церковно-правове становище мукачівських єпископів як обрядових вікаріїв (крім випадків, коли йшлося про підвладних Римському престолові Апостольських вікаріїв Мукачева) зберігалось з 1715-го аж до канонічного створення Римським престолом самостійної *Мукачівської унійної єпархії грецького обряду* у вересні 1771 року. Головне, що за цей період Мукачівська єпархія зберегла ідентичність місцевої Католицької церкви грецького обряду, на партикулярній основі якої папа Римський Климент XIV канонічно засновував нову церковну провінцію.

Список використаних джерел

- Baán, István, 2010. A munkácsi püspöki szék betöltése 1650 és 1690 között, *SYMBOLAE. A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2007. november 23–24.* Szerkesztette Tamás Végheő, Nyíregyháza: Örökségünk Könyvkiadó Kft., old. 161–166.
- Baran, Alexander, 1960. Documenta inedita de confirmatione Parthenii Petrovič episcopi Mukačoviensis, *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, Series II, Sectio II, Tomus III (IX), Roma, 1960, p. 440–448.
- Baran, Alexander, 1960. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*, Ed. 2, Romae: PP. Basiliani, 111 p.
- Basilovits, Joannicio, 1799. *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, pro religiosus ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX. Factae. Exhibens Seriem episcoporum graeco-catholicorum Munkacsiensium, cum proecipuis eorumque aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potiffimum concinnatam*, Tomus I, Pars Prima. Cassovie: Typographia Ellingeriana, 104 p.; Tomus I, Pars Secunda, 208 p.; Tomus I, Pars Tertia, 139 p.; 1804, Tomus II, Pars Quarta. Cassoviae: Typis Joannis Josephi Ellinger, 261 p.; 1805, Tomus II, Pars Quinta. Cassoviae: Typis Joannis Josephi Ellinger, 93 p.; Tomus II, Pars sexta, 58 p.
- Bazilovič, Joanik, 2013. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, Eds. Monika Bizonová, Jaroslav Coranič, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 478 s.
- Bidermann, Germ. Ign., 1862. *Die Ungarische Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*, Innsbruk: Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Band I, xvi, 140 s.; 1867, Band II, iv, 120 s.
- Bobak, Alexander, 1943. *De iure patronatus supremi quoad Ecclesiam Ruthenacam in Hungaria*, Romae, p. [7]–11.
- Botlik, József, 1997. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátján az ungvári uniótól napjainkig (1646 – 1997)*, Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, 335 old.
- Bugel, Walerian, 2000. *W obawie o własna tozsamośc. Eklezjologia Unii Uzhorodskiej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 242 s.
- Bugel, Walerian, 2003. *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dedicu na pozadí doby*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 274 s.
- Coranič, Jaroslav, 2014. *Z deín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*, České Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 526 s.
- Coranič, Jaroslav, 2016. Stručný prehľad východných cirkví, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a.*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov – Užhorod, s. 9–23.
- Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*, Editor Peter Kónya, 2013, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 787 s.
- Diplóme maramureşene din secolul XIV. şi XV.*, 1900. Adunate şi comentate prin Joan Mihályi de Apşa, Maramureş-Sziget: Tipografia Lui Mayer şi Berger, XI + 666 s.
- Documenta inedita de confirmatione Parthenii Petrovič episcopi Mukačoviensis, 1960, Collegit: Alexander Baran, *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, Series II, Sectio II, Vol. III (IX), Fasc. 3-4, Romae, p. 440–448.
- Documenta Unionis Užhorodensis, 1873, *Conciliarum Sacrorum collectio Lacensis*, Vol. VI. Friburgi Br., p. 963–965.
- Fenics, Volodimir, 2019. *A Hrusevóti és a Munkácsi Kolostori Központok. A Magyar Királyság északi részén élő ruszinok és az oláhok hitélete e reformáció kezdetéig*, Ukránból fordította Nagy Nátálió, Ungvár: V. Padyak Kiadója, 180 old.

- Fenics, Volodimir, 2020. *Az ungvári görög katolikus unió hagyatéka: mítoszok, sztereotípiák és a valóság*, Ukránból fordította Ádám Dóra, Ungvár: Valerij Padyak Kiadója, 232 old.
- Fenics, Volodimir, 2020. Felekezeti-etnikai konverziók az ungvári unió hógomány görög katolikusok multikulturális közegében (XVI. század közepe – XVIII. század vége), Fenics, Volodimir – Ferkó, Okszána – Sterr, Diana. *Vallási-etnikai konverziók Északkelet-Magyarország határvidékének multikulturális közegében (XVI. század közepe – XX. század eleje)*, Ungvár: Polihraphczenzer «LIRA», old. 9–11, 39–81, 139–158.
- Fiedler, Jozef, 1862. Beiträge zur Geschichte der Union der Ruthenen in Nord-Ungarn und der Immunität des Clerus derselben, *Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften*, Band XXXIX, Wien, p. 481–524.
- Gradoš, Júrj, 2016. Dokumenty Užhorodskaj unii z 24. aprila 1646, *Historický časopis*, Vol. 64, č. 3, s. 511–520.
- Gradoš, Júrj, 2016. The Union of Užhorod and the Document from April 24. 1646, *Eastern Theological Journal*, Vol. 2, № 2, p. 303–314.
- Gradoš, Júrj, 2016. Užhorodska unia z 24. apríla 1646 vo svetlejšej dokumentu, *Theologos: Teologická revue*, vol. 18, č. 2, s. 229–241.
- Gradoš, Júrj, 2016. Východný obrad v Arpádovskom Uhorsku, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a.*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov – Užhorod, s. 43–64.
- Gradoš, Júrj, 2016. Východný obrad v dobe medzi Moravou a Uhorskom, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a.*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov – Užhorod, s. 25–41.
- Gradoš, Júrj, 2019. Užhorodská unia v kontexte stredoeurópskych cirkevných únií od konca 16. do začiatku 18. Storočia, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, s. 61–79.
- Halaga, Ondrej R., 1947. *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci, I*, Košice: Východoslovenský kultúrny spolok svojina, 135 s.
- Historica ac iuridica notitia de rutenis in Hungaria et de existentia Eparchiae Mukačoviensis anno 1767, *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*, Collegit: Alexander Baran, 1973, Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, p. 19–30.
- Hodinka, Antal, 1909. *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest: Kiadja. a Magyar Tudományos Akadémia, 856 old.
- Hornad, Vladimirus de juxta, 2004. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Košice, 954 s.
- Janka, György, 1997. A Munkácsi egyházmegye felállítása, *Athanasiana*, 4 köt, Nyíregyháza, old. 57–81.
- Krupa, Juráj, 2016. Východné katolícke cirkvi [Online]. Доступно: <http://casopisslovo.sk/2016/04/30/vychodne-katolicke-cirkvi/> (дата звернення: 05.07.2016).
- Lacko, Michael, 1955, 1965. Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpaticorum cum Ecclesia catholica, *Orientalia Christiana Analecta*, Vol. 143, Roma, An Appendix of 61 documents is to be found on, p. 191–256.
- Lacko, Michael, 1966. The Union of Užhorod, *Slovak studies*, VI, Cleveland–Rome: Slovak Institute, p. 7–190.
- Lacko, Michael, 1978 – 1982. Z našej minulosti, *Mária*.
- Lacko, Michael, 1979. Z našej minulosti. 17. Užhorodská unia, *Mária*, č. 6, s. 15–16.
- Lacko, Michael, 1979. Z našej minulosti. 18. Dokument o Užhorodskej únii, *Mária*, č. 7-8, s. 19–20.
- Lacko, Michael, 2012. *Užhorodská unia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*, Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 262 s.
- Lacko, Michal, 2012. *Užhorodská unia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*, Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, s. 191–245, Nепublikované dokumenty, Príloha I–61.
- Lenčič, Štefan, 2016. Šľachtická rodina Drugetovcov a ich vzťah k veriacim v Zemplínskej a Užskej stolici, *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5, Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», с. 135–145.
- Medvid', Marián, 2004. *Užhorodská unia. Historický náčert zrodu a začiatku jej existencie*, Michalovce, 66 s.
- Mészáros, Károly, 1850. *A magyarországi oroszok története*, Pest, III + 167 old.
- Mészáros, Károly, 1861. *Ungvár története, a legrégebbi időktől máig*, Pesten: Ráth Mór könyvkereskedésében s bizottmányában, 115 old.
- Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458 – 1715*, Gyűjtötte, összeállította és közrebocsátja: Hodinka Antal, 1911, Ungvár: Szerző kiadása, 659 old.
- Nilles, Nicolao, S.J., 1885. *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terries coronae s. Stephani*, Vol. II, Eniponte: Typis et sumptibus feliciani rauch, p. 497–1088.
- Papp, György, 1940. *A Munkácsi püspökség eredete*, Miskolc, 24 old.
- Papp, György, 1941. *Az Ungvári unió időpontja*, Miskolc: Ludvig István Konyvnyomdaja, 13 old.
- Pekar, Athanasius B., 1979. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*, Pittsburgh: Byzantine seminary press, 88 p.
- Pekar, Basilius, 1956. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*, Ed. 2, Romae: PP. Basiliani, 136 p.
- Pirigyi, István, 1990. *A Magyarországi görög katolikusok története*, I. kötet, Lektorálta: Iváncsó István, Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 191 old.
- Pirigyi, István, 1990. *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István, Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 248 old.
- Relatio quadriennalis Archiepiscopi Strigoniensis Georgii Lippay ad Sacram Congr. Concilii, anno 1650, Bouydos, Ernest, 1965. *The quadrennial reports of the Archbishops of Strigonia to Rome*, p. 37–38, № 11.
- Škoviera, Andrej, 2013. K problematike identity východných katolíckych cirkví, *Kultúrma identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilo-metodského dedičstva II. Súbor štúdií II*, Zost. Lichner M., Marínčák S., Zenuch, P., Bratislava: Dobrá kniha, s. 169–178.
- Szabó, Péter, 2012. *A keleti egyházak szentségi joga: összehasonlító bemutatás*, Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 331 old.
- Tussor, Péter, 2002. Lippay György egri püspök (1637 – 1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce), *Levéltári közlemények*, Vol. 73, old. 199–241.

- Vasil', Cyril, 2000. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*, Trnava: Dobrá kniha, 284 s.
- Véghseő, Tamás, 2010. Unió, integráció, modernizáció. A Rómával való egység háttere a munkácsi püspökségben (17. század közepe). *Athanasiana*, 32, old. 9–36.
- Véghseő, Tamás, 2011. «...mint igaz egyházi ember...» A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése. Nyiregyháza: Kiadó a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 189 old.
- Véghseő, Tamás, 2016. Lippay György egri püspök és az ungvári unió, *Наукові записки Ужгородського університету, Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 146–153.
- Žeňuch, Vavrínek, 2019. List pápežovi Inocentovi X. z roku 1652 vo svetle faktov, *Konštantínove listy*, č. 12/1, p. 50–58.
- Žeňuch, Vavrínek, 2020. Od misie ku škole – dejiny pôsobenia jezuitov v Užhorode do povstania Juraja I. Rákócziho, *Annales historici Presovienses*, č. 1, roč. 20 s. 121, Príloha, s. 117–127 (Príloha, s. 125–127).
- Zubko, Peter – Žeňuch, Vavrínek, 2017. O dokumentoch užhorodskej únie, *Košické historické zošity*, Vol. 27, s. 9–20.
- Zubko, Peter, 2016. O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646, *Slavica Slovaca*, Vol. 51, č. 1, s. 3–9.
- Аввакумов, Юрій, 2001. *Витоки унійного богослов'я. Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI – XIII століттях*, Авторизований пер. з нім. Олега Конкевича, за ред. Уляни Головач, Львів: Видавництво Українського католицького університету, 448 с.
- Василь, Ціріл, 2007. Мукачівська єпархія та її єпископи. Історія походження, *Матеріали конференції присвячені сторіччю ювілею першого друкованого видання «Церковного простопінія» о. І. Бокшяя (Ужгород, 26-27 червня 2007 р.)*, Ред. В. Ігнатишин, Ужгород: Ужгородська греко-католицька богословська академія ім. Блаженного Теодора Ромжі, с. 29–47.
- Владика Ніл, 2020. Декрет проголошення Партикулярного права Мукачівської греко-католицької церкви, *Благовісник. Спецвипуск*, Ужгород, с. 2–3.
- Гаджега, Василь, 1924. Перва спроба історії мукачевської єпархії, *Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді*, Рочник III, Ужгород, с. 1–27.
- Гаджега, Юлій, 1928. *Два исторических вопроса. (Старожилы-ли карпатороссы и о началах христианской религии на Подкарпатской Руси)*, Ужгород: Типографія Юлія Фелдешія, 47 с.
- Годинка, Антоній, 1992. Як наші духовники проживали, *Hodinka Antal válogatott kéziratai, Válogatta, szerkesztette és a bevezető életrajzot írta: Udvari István, Nyíregyháza*, old. 35–56.
- Градош, Юрай, 2016. Ужгородська унія з 24 квітня 1646 року у світлі її документу, *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 16–25.
- Грамота генерала общества иезуитов об организации иезуитской коллегии в Ужгороде, Рим, 19 октября 1636 г., *Державний архів Закарпатської області*, ф. 151. Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород, оп. 25, спр. 50, арк. 1.
- Декрет про Східні Католицькі Церкви «Східних Церков – Orientalium Ecclesiarum» від 21.11.1964, *Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації*, Ред. Галина Генгало, 1996, Репринт. вид., Львів: Свічадо, с. 171–186.
- Добош, Ондраш, 2021. *Практика та теорія євхаристії в історичній Мукачівській єпархії від Ужгородської унії (1646 р.) до середини XX століття*, Пер. з італ. Віктор Богів, Ужгород: ФОП «Сабов А. М.», 811 с.
- Догматична Конституція про Церкву «Lumen gentium» («Світло народів») від 21.11.1964, *Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації*, Ред. Галина Генгало, 1996, Репринт. вид., Львів: Свічадо, с. 75–170.
- Дулишковичь, Іоаннь, 1874. *Историческія черты Угро-Русскихъ*, Тетрадь I. Унгарь: Печатня Карла Іегера и Альберта Ю. Рейпайя, 135 с.; Тетрадь II, 1875. Унгарь: Печатня Карла Іегера и Альберта Ю. Рейпайя, 142 с.; Тетрадь III, 1877, Унгарь: Типографія Макс. Полячика, 234 с.
- Кодекс Канонів Східних Церков, 1991, [Online]. Доступно: <https://web.archive.org/web/20170704223353/http://old.ugcc.org.ua/ССЕС/ССЕС-тос.html> (дата звернення: 30.01.2014).
- Коссей, Юрій, [Б. р. і м. в.]. *Апостольське започаткування Мукачівської єпархії*, 132 с.
- Лацко, Міхал, 2015. Ужгородська унія (1646), Фріс, Вільгельм де у співпраці з Бирля Октавіан, Гілл Джозеф та Лацко Міхал. *Рим і Патріярхати Сходу*, Пер. з нім. Олега Конкевича, Софії Матіяш, Львів: Видавництво Українського католицького університету, с. 119–125.
- Лучкай, Михайло, 1999. *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Том I, Дешифр. рукопису, від перекл., пер. з латин., покажч. Ю. М. Сака; вст. ст. Д. Д. Данилюка, Ужгород: Закарпаття, 199 с., іл.; Том II, 2000, Дешифр. рукопису, від перекл., пер. з латин., покажч. Ю. М. Сака; вст. ст. Д. Д. Данилюка, Ужгород: Закарпаття, 388 с., іл.; Том III, 2002, Дешифр. рукопису Ю. М. Сака; пер. укр. мовою А. М. Ігната; покажч. іст. осіб та назв Д. Д. Данилюка; географ. покажч. І. М. Сенька, Ужгород: Закарпаття, 328 с., іл.; Том IV, 2003, Дешифр. рукопису Ю. М. Сака; пер. укр. мовою Ю. М. Сака, М. В. Ороса, Й. О. Баглая; покажч. іст. осіб та назв Д. Д. Данилюка; географ. покажч. І. М. Сенька, Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 328 с., іл.; Том V, 2004. *Історія Мукачівської єпархії*, укладена Іваном Пастелієм, старшим настоятелем Мукачівського капітулу, і видана Михайлом Лучкаєм, луккським придворним настоятелем, Дешифр. рукопису та перекл. з латин. мови М. В. Ороса; пер. німецькомовних вставок М. І. Зимомрі; передм., покажч. іст. осіб та назв Д. Д. Данилюка; географ. покажч. І. М. Сенька, Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», с. 17–220; Том VI. *Історія Мукачівської єпархії, написана Михайлом Лучкаєм, колишнім ужгородським парохом та віце-архидияконом і настоятелем церкви Успення Пресвятої Діви Марії в м. Лукка*, 2011, Дешифр. рукопису та пер. з латин. О. В. Барбіл, Е. В. Швед, О. М. Яцків; післямова М. М. Вегеша; покажч. іст. осіб та назв Д. Д. Данилюка; географ. покажч. І. М. Сенька; про переклад перекладачів і добродіїв цього тому Е. В. Швед, Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 472 с., іл.
- Макарій, ієром., 2020. Хто підписаний на документі з Ужгорода 24 квітня 1646 року?, *Благовісник. Журнал Мукачівської греко-католицької єпархії*, № 5-7 (332-334), травень-липень, Ужгород, с. 21–23.
- Норми Партикулярного права Мукачівської греко-католицької церкви свого права, 2020, *Благовісник. Спецвипуск*, Ужгород, с. 4–38.
- Пап, Степан, 1983. *Початки християнства на Закарпатті. На основі нових наукових дослідів*, Філадельфія: «Америка», 222 с.
- Пекар, Атанасій В., 1997. *Нариси історії Церкви Закарпаття, Том II. Внутрішня історія*, Рим – Львів: Видавництво отців василіян «Місіонер», 492 с.

- Пекар, Атанасій, 1996. Ужгородська унія та її творці (1646 – 1996), *Записки ЧСВВ*, Секція II, Том XV (XXI), Вип. 1-4, Рим, с. 247–300.
- Пекар, Атанасій, 1997. *Нариси історії Церкви Закарпаття, Том I: Єпархічне оформлення*, Видання друге, Рим–Львів: Місіонер, 232 с.
- Петровъ, Алексей, 1930. *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391 – 1498 г. Съ 12 фотографическими факсимиле*. Praga: Nákladem sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpat. Rusi. V Gen. Komisi knihkupectví «Obris» v Praze. Tiskem České grafické unie A. S. V Praze, 232 s. + 12 факсимиле.
- Попович, Міхал, 1994. Про світле вогнище нашого минулого (До 500-річчя Мукачівської єпархії), *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, Випуск 19, Упоряд. Мирослав Сополіга. Братислава – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі – Відділ української літератури в Пряшеві, с. 11–25.
- Промова Папи Йоана Павла II, виголошена під час презентації ССЕО, *Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков*, За ред. Джорджа Недунгатта, Пер. з англ. О. Гладкий, 2008, Львів: Свічадо, с. 19–25.
- Пронин, Василий, архим., 2005. *История Православной Церкви на Закарпатье*, Мукачево: Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 527 с.
- Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков*, За ред. Джорджа Недунгатта, Пер. з англ. О. Гладкий, 2008, Львів: Свічадо, 791 с.
- Суттнер, Ернст Кристоф, 2007. *Церковні розколи і єдність церкви*, Пер. з нім. та наук. ред. Олега Турія, Львів: Місіонер, 152 с.
- Суттнер, Эрнст Кристофер, 1998. Восточные церкви в унии с Римом (Различные способы понимания унии), *400 лет Брестской церковной унии 1596 – 1996: критическая переоценка: Сборник материалов международного симпозиума (Неймеген, Голландия)*, Науч. ред. и предисл.: Алексея Юдина, Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, с. 238–248.
- Суттнер, Эрнст Христофор, 1997. Богословские и внебогословские мотивы в основе Марчевской, Ужгородской и Зибенбургенской уний, *Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародних наукових конференцій (Ужгород, квітень 1996 р.)*, Відп. за вип. І. М. Гранчак, Ужгород: Патент, с. 64–71.
- Терниста дорога до єдності. Науково-популярне видання, присвячене 350-річчю Ужгородської унії*, За ред. о. Юрія Сабова, 1995, Ужгород: Патент, 232 с.
- Фенич, Владимир, 2011. Верхнее Потисье между Моравией и Болгарским царством, или кого крестили св. Константин (Кирилл) и Мефодий на «Закарпатье»? *Карпатика*, Випуск 40, Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», с. 124–138.
- Фенич, Владимир, 2012. «Монастырская Церковь»: происхождение и ранняя история Мукачевского епископства XV века (историографический аспект), *Карпатика*, Випуск 41, Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», с. 177–203.
- Фенич, Владимир, 2013. В предверии «искусшения греческим орехом»: религиозно-церковная жизнь русинов и валахов Марамуреша в XIII – XIV вв., *Карпатика*, Випуск 42, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 121–166.
- Фенич, Владимир, 2018. *Грушевский и Мукачевский монастырские центры религиозной жизни русинов и валахов северной части Венгерского королевства в период до начала Реформации*, Ужгород: Издательство Валерия Падяка, 196 с.
- Фенич, Володимир, 1999. До питання про історію взаємовідносин між єпископами Мукачева і мараморешськими православними центрами (1391 – 1733 рр.), *Relații româno-ucrainene istorie și contemporaneitate / Roman – Ukrainian Relations History and Present = Румунсько-українські відносини: історія і сучасність*, Coordonatori: Viorel Ciubotă, Vasile Marina, Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, s. 185–199.
- Фенич, Володимир, 2005. Заснування Мукачівської єпархії у XV ст.: історіографічні міфи та історичні реалії, *Carpatica – Карпатика*, Випуск 32: *Науковий збірник, присвячений світлій пам'яті педагога і вченого Томаша Сопка*, Відп. за вип. Тиводар М. П., Ужгород: Ліра, с. 168–184.
- Фенич, Володимир, 2012. «Теодорів дарунок»: історичні дискурси та комеморативні практики у полоні однієї сумнівної грамоти, *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 1, Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», с. 140–158.
- Фенич, Володимир, 2014. Под знаком византийской цивилизации: ставропигиальный монастырь в Перь (Грушево) с правами патриаршего экзарха 1391 г. в источниках и историографии, *Карпатика*, Випуск 43, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 230–258.
- Фенич, Владимир, 2015. «Монастырская Церковь»: происхождение и ранняя история Мукачевского епископства (середина XV в.), *Белоруссия и Украина: История и культура*, Випуск 5, Москва: Институт славяноведения РАН, с. 4–33.
- Фенич, Володимир, 2015. Під юрисдикцією Константинопольського патріарха: ставропігійний монастир з правами патріаршого екзарха в Грушеві (1391) та його історія до першої спроби інкорпорації мукачівським єпископом (1491), *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*, №. 4, Ужгород: Карпати, с. 556–586.
- Фенич, Володимир, 2016. «Монастирські війни»: інкорпорація Грушівського ставропігійного монастиря мукачівським єпископом у 1491 – 1498 – 1551 – 1556 рр., *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 4, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 15–44.
- Фенич, Володимир, 2016. Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції, *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 26–105.
- Фенич, Володимир, 2016. Міфи і стереотипи в історії греко-католиків Мукачівської єпархії, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV b.*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov, s. 5–33.
- Фенич, Володимир, 2017. Коріатовичіана: як формувався міф про витоки монастиря василіан на Чернечій Горі в Мукачеві, *História Rádu baziliánov sv. Jozafáta*, Editor Jaroslav Coranič. Prešov, s. 39–73.
- Фенич, Володимир, 2019. *Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії*, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 248 с.
- Фенич, Володимир, 2019. Канонічно-правовий статус Мукачівської єпархії від 1391 до 1646 року, *Наукові записки Ужгородського університету, Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 6, Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 9–54.

Фенич, Володимир, 2019. Разом – проти – чи окремо? Сучасний стан Східних Католицьких Церков різних унійних традицій, *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архимандрита Василя (Проніна)*, Випуск 6, Ужгород: Карпати, с. 581–625.

Фенич, Володимир, 2020. Під юрисдикцією Егера: канонічно-правове становище мукачівських єпископів у 1491 – 1646 роках, *Наукові записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архимандрита Василя (Проніна)*, Випуск 7, Ужгород: Карпати, с. 101–150.

Фенич, Володимир, 2021. Витоки християнства та Мукачівської Церкви до Ужгородської унії, *Програма Міжнародної конференції з нагоди ювілею 250-ліття канонічного заснування Мукачівської греко-католицької єпархії та 375-ліття Ужгородської унії (17-18 вересня 2021 р., м. Ужгород)*, на 4 с.

References

Baán, István, 2010. A munkácsi püspöki székhely betöltése 1650 és 1690 között, *SYMBOLAE. A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Nyíregyháza, 2007. november 23–24.* Szerkesztette Tamás Végheő, Nyíregyháza: Örökségünk Könyvkiadó Kft., old. 161–166. (in Hungarian).

Baran, Alexander, 1960. Documenta inedita de confirmatione Parthenii Petrovič episcopi Mukačoviensis, *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, Series II, Sectio II, Tomus III (IX), Roma, 1960, p. 440–448. (in Latin).

Baran, Alexander, 1960. *Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis*, Ed. 2, Romae: PP. Basiliani, 111 p. (in Latin).

Basilovits, Joannicio, 1799. *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX. Factae. Exhibens Seriem episcoporum graeco-catholicorum Munkaciensium, cum proecipuis eorumque Illustrium Virorum Geftis, e variis Diplomatus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potissimum concinnatam*, Tomus I, Pars Prima. Cassovie: Typographia Ellingeriana, 104 p.; Tomus I, Pars Secunda, 208 p.; Tomus I, Pars Tertia, 139 p.; 1804, Tomus II, Pars Quarta. Cassoviae: Typis Joannis Josephi Ellinger, 261 p.; 1805, Tomus II, Pars Quinta. Cassoviae: Typis Joannis Josephi Ellinger, 93 p.; Tomus II, Pars sexta, 58 p. (in Latin).

Bazilovič, Joanik, 2013. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku*, Eds. Monika Bizonová, Jaroslav Coranič, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 478 s. (in Slovak).

Bidermann, Germ. Ign., 1862. *Die Ungarische Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*, Innsbruck: Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Band I, xvi, 140 s.; 1867, Band II, iv, 120 s. (in German).

Bobak, Alexander, 1943. *De iure patronatus supremi quoad Ecclesiam Ruthenacam in Hungaria*, Romae, p. [7]–11. (in Latin).

Botlik, József, 1997. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646 – 1997)*, Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, 335 old. (in Hungarian).

Bugel, Walerian, 2000. *W obawie o własna tożsamość. Eklezjologia Unii Uzhorodskiej*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 242 s. (in Polish).

Bugel, Walerian, 2003. *Ekleziologie Užhorodské unie a jejich dedicu na pozadí doby*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 274 s. (in Polish).

Coranič, Jaroslav, 2014. *Z deín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*, České Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 526 s. (in Slovak).

Coranič, Jaroslav, 2016. Stručný prehľad východných cirkví, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a.*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov – Užhorod, s. 9–23. (in Slovak).

Dejiny Uhorska (1000 – 1918), Editor Peter Kónya, 2013, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 787 s. (in Slovak).

Diplóme maramureşene din secolul XIV. şi XV., 1900. Adunate şi comentate prin Joan Mihályi de Apşa, Maramureş-Sziget: Tipografia Lui Mayer şi Berger, XI + 666 s. (in Latin; in Roman; in Hungarian).

Documenta inedita de confirmatione Parthenii Petrovič episcopi Mukačoviensis, 1960, Collegit: Alexander Baran, *Analecta Ordinis S. Basilii Magni*, Series II, Sectio II, Vol. III (IX), Fasc. 3-4, Romae, p. 440–448. (in Latin).

Documenta Unionis Užhorodensis, 1873, *Conciliarum Sacrorum collectio Lacensis*, Vol. VI. Friburgi Br., p. 963–965. (in Latin).

Fenics, Volodimir, 2019. *A Hrusevói és a Munkácsi Kolostori Közponok. A Magyar Királyság északi részén élő ruszinok és az oláhok hitélete e reformáció kezdetéig*, Ukránból fordította Nagy Nátálió, Ungvár: V. Padyak Kiadója, 180 old. (in Hungarian).

Fenics, Volodimir, 2020. *Az ungvári görög katolikus unió hagyatéka: mítoszok, sztereotípiák és a valóság*, Ukránból fordította Ádám Dóra, Ungvár: Valeriy Padyak Kiadója, 232 old. (in Hungarian).

Fenics, Volodimir, 2020. Felekezeti-etnikai konverziók az ungvári unió hagomány görög katolikusok multikulturális közegében (XVI. század közepe – XVIII. század vége), Fenics, Volodimir – Ferkó, Okszána – Sterr, Diana. *Vallási-etnikai konverziók Északkelet-Magyarország határvidékének multikulturális közegében (XVI. század közepe – XX. század eleje)*, Ungvár: Polihrafpczenter «LIRA», old. 9–11, 39–81, 139–158. (in Hungarian).

Fiedler, Jozef, 1862. Beiträge zur Geschichte der Union der Ruthenen in Nord-Ungarn und der Immunität des Clerus derselben, *Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften*, Band XXXIX, Wien, p. 481–524. (in German).

Gradoš, Júráj, 2016. Dokumenty Užhorodskej únie z 24. apríla 1646, *Historický časopis*, Vol. 64, č. 3, s. 511–520. (in Slovak).

Gradoš, Júráj, 2016. The Union of Uzhorod and the Document from April 24. 1646, *Eastern Theological Journal*, Vol. 2, № 2, p. 303–314. (in English).

Gradoš, Júráj, 2016. Užhorodska únia z 24. apríla 1646 vo svetlejšej dokumentu, *Theologos: Teologická revue*, vol. 18, č. 2, s. 229–241. (in Slovak).

Gradoš, Júráj, 2016. Východný obrad v Arpádovskom Uhorsku, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a.*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov – Užhorod, s. 43–64. (in Slovak).

Gradoš, Júráj, 2016. Východný obrad v dobe medzi Moravou a Uhorskom, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a.*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov – Užhorod, s. 25–41. (in Slovak).

Gradoš, Júráj, 2019. Užhorodská únia v kontexte stredoeurópskych cirkevných únií od konca 16. do začiatku 18. Storočia, *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V*, Editor Jaroslav Coranič, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, s. 61–79. (in Slovak).

Halaga, Ondrej R., 1947. *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci, I*, Košice: Východoslovenský kultúrny spolok svojina, 135 s. (in Slovak).

Historica ac iuridica notitia de rutenis in Hungaria et de existentia Eparchiae Mukačoviensis anno 1767, *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*, Collegit: Alexander Baran, 1973, Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, p. 19–30. (in Latin).

Hodinka, Antal, 1909. *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest: Kiadja. a Magyar Tudományos Akadémia, 856 old. (in Hungarian).

Hornad, Vladimirus de juxta, 2004. *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska (9.-18. storočie)*, Košice, 954 s. (in Slovak).

Hramota henerala obshchestva yezuytov ob orhanyzatsyy yezuytskoi kolehyy v Uzhhorode, Rym, 19 oktiabria 1636 h., Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti, f. 151. Pravlinnia Mukachivskoi hreko-katolytskoi yeparkhii, m. Uzhhorod, op. 25, spr. 50, ark. 1. (in Latin).

Janka, György, 1997. *A Munkácsi egyházmegye felállítása, Athanasiana*, 4 köt, Nyíregyháza, old. 57–81. (in Hungarian).

Krupa, Juráj, 2016. *Východné katolícke cirkvi*, [Online]. Dostupno: <http://casopisslovo.sk/2016/04/30/vychodne-katolicke-cirkvi/> (data zvernennya: 05.07.2016) (in Slovak).

Lacko, Michael, 1955, 1965. *Unio Užhorodensis Ruthenorum Carpatiorum cum Ecclesia catholica, Orientalia Christiana Analecta*, Vol. 143, Roma. An Appendix of 61 documents is to be found on, p. 191–256. (in Latin).

Lacko, Michael, 1966. *The Union of Užhorod, Slovak studies*, VI, Cleveland–Rome: Slovak Institute, p. 7–190. (in English).

Lacko, Michael, 1978 – 1982. *Z našej minulosti, Mária*. (in Slovak).

Lacko, Michael, 1979. *Z našej minulosti. 17. Užhorodská únia, Mária*, č. 6, s. 15–16. (in Slovak).

Lacko, Michael, 1979. *Z našej minulosti. 18. Dokument o Užhorodskej únii, Mária*, č. 7-8, s. 19–20. (in Slovak).

Lacko, Michael, 2012. *Užhorodská únia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*, Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, 262 s. (in Slovak).

Lacko, Michal, 2012. *Užhorodská únia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*, Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, s. 191–245, Nепublіkované dokumenty, Príloha I–61. (in Latin).

Lenčič, Štefan, 2016. *Šľachtická rodina Drugetovcov a ich vzťah k veriacim v Zemplínskej a Užskej stolici, Naukovi zapy`sky` Uzhgorod's kogo univerty`tetu, Seriya: istory`chno-religijni studiyi, Vypusk 5, Uzhgorod: Vy`davny`cztvo UzhNU «Goverla», s. 135–145. (in Slovak).*

Medvid', Marián, 2004. *Užhorodská únia. Historický náčert zrodu a začiatku jej existencie*, Michalovce, 66 s. (in Slovak).

Mészáros, Károly, 1850. *A magyarországi oroszok története*, Pest, III + 167 old. (in Hungarian).

Mészáros, Károly, 1861. *Ungvár története, a legrégeb időkől máig*, Pesten: Ráth Mór könyvkereskedésében s bizottmányában, 115 old. (in Hungarian).

Munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára. I. köt. 1458 – 1715, Gyűjtötte, összeállította és közrebocsátja: Hodinka Antal, 1911, Ungvár: Szerző kiadása, 659 old. (in Latin; in Hungarian).

Nilles, Nicolao, S.J., 1885. *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terries coronae s. Stephani*, Vol. II., Eniponte: Typis et sumptibus feliciani rauch, p. 497–1088. (in Latin).

Papp, György, 1940. *A Munkácsi püspökség eredete*, Miskolc, 24 old. (in Hungarian).

Papp, György, 1941. *Az Ungvári unió időpontja*, Miskolc: Ludvig István Konyvnyomdaja, 13 old. (in Hungarian).

Pekar, Athanasius B., 1979. *The bishops the Eparchy of Mukachevo with historical outlines*, Pittsburgh: Byzantine seminary press, 88 p. (in English).

Pekar, Basilius, 1956. *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*, Ed. 2, Romae: PP. Basiliani, 136 p. (in Latin).

Pirigy, István, 1990. *A Magyarországi görög katolikusok története*, I. kötet, Lektorálta: Iváncsó István, Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 191 old. (in Hungarian).

Pirigy, István, 1990. *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. kötet, Lektorálta: Iváncsó István, Nyíregyháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, 248 old. (in Hungarian).

Relatio quadriennis Archiepiscopi Strigoniensis Georgii Lippay ad Sacram Congr. Concilii, anno 1650, Bouydos, Ernest, 1965. *The quadrennial reports of the Archbishops of Strigonia to Rome*, p. 37–38, № 11. (in Latin).

Škoviera, Andrej, 2013. *K problematike identity východných katolíckych cirkví, Kultúra identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilo-metodského dedičstva II. Súbor štúdií II*, Zost. Lichner M., Marinčák S., Zenuch, P., Bratislava: Dobrá kniha, s. 169–178. (in Slovak).

Szabó, Péter, 2012. *A keleti egyházak szentségi joga: összehasonlító bemutatás*, Nyíregyháza: Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 331 old. (in Hungarian).

Tussor, Péter, 2002. *Lippay György egri püspök (1637–1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce), Levéltári közlemények*, Vol. 73, old. 199–241. (in Hungarian).

Vasil', Cyril, 2000. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*, Trnava: Dobrá kniha, 284 s. (in Slovak).

Véghseó, Tamás, 2010. *Unió, integráció, modernizáció. A Rómával való egység háttere a munkácsi püspökségben (17. század közepe)*, *Athanasiana*, 32, old. 9–36. (in Hungarian).

Véghseó, Tamás, 2011. *«...mint igaz egyházi ember...» A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyháznak létrejötte és 17. századi fejlődése*, Nyíregyháza: Kiadó a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 189 old. (in Hungarian).

Véghseó, Tamás, 2016. *Lippay György egri püspök és az ungvári unió, Naukovi zapysky Uzhhorodskoho univertytetu, Seriya: istorychno-religijni studiyi, Vypusk 5, Uzhhorod: Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla», s. 146–153. (in Hungarian).*

Žeňuch, Vavrinec, 2019. *List pápežovi Inocentovi X. Z roku 1652 vo svetle faktov, Konštantínove listy*, č. 12/1, p. 50–58. (in Slovak).

Zubko, Peter – Žeňuch, Vavrinec, 2017. *O dokumentoch užhorodskej únie, Košické historické zošity*, Vol. 27, s. 9–20. (in Slovak).

Zubko, Peter, 2016. *O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646, Slavica Slovaca*, Vol. 51, č. 1, s. 3–9. (in Slovak).

Avvakumov, Jurij, 2001. *Vytoki unijnoho bohoslov'ja. Problema cerkovnoji jednosti v obrjadovych diskusijach miž Rymom i Konstantynopolem v XI – XIII stolittjach* [Outflows of Uniate Theology. The problem of Church Unity on Discussions about Cere-

- monies between Roma and Constantinople in 11th – 13th centuries], Avtoryzovanyj perekl. z nimec. Oleha Konkevycha, za red. Uljany Holovach, Ljviv: Bydavnyctvo Ukrajinsjkohe katolyckjkohe universytetu, 448 p. (in Ukrainian).
- Vasylyj, Cziril, 2007. Mukacivsjska jeparchija ta jiji jepyskopy. Istorija pochodzhenija [The Mukachevo Diocese and her Bishops. History of Origin], *Materialy konferenciji prysvjacheni storicsnomu juvileju pershohe drukovanoho vydannja «Czerkovnoho prostopinjia» o. I. Bokshaja (Uzhhorod, 26-27 cservnja 2007 r.)*, Red. V. Ihnatyshyn, Uzhhorod: Uzhhorodska hreko-katolyckjka bohoslvsjska akademija im. Blazhennohe Teodora Romzhi, s. 29–47. (in Ukrainian).
- Vladyka Nil, 2020. Dekret proholosennja Partykuljarnoho prava Mukacivsjskoj hreko-katolyckjkoj czerkvy [Decree of proclamation of the Particular Law of the Mukachevo Greek Catholic Church], *Blahovisnyk. Speczvypusk*, Uzhhorod, s. 2–3. (in Ukrainian).
- Hadzhega, Vasylyj, 1924. Perva sprobja istoriji mukacevskoj jeparchiji [The First Attempt at the History of the Mukachevo Diocese], *Naukovyj zbornyk Tovarystva «Prosvita» v Uzhhorodi*, Rocsnik III, Uzhhorod, s. 1–27. (in Russian).
- Hadzhega, Julij, 1928. *Dva istoriceskych voprosa. (Starozhily-li karpatorossy i o nacsalach chrystianskoj religiji na Podkarpatskoj Rusi)* [Two historical questions. (Are the Carpathian Ruthenian Ancient and about the Beginnings of the Christian Religion in Sucarpathian Rus)], Uzhhorod: Tipografija Julija Feldeshija, 47 s. (in Russian).
- Hodynka, Antonij, 1992. Jak nashi duchovnyky prozhyvaly [How our Confessors Lived], *Hodinka Antal válogatott kéziratái, Válogatta*, szerkesztette és a bevezető életrajzot írta: Udvari István, Nyíregyháza, old. 35–56. (in Ukrainian).
- Gradosh, Juraj, 2016. Uzhhorodska unija z 24 kvitnja 1646 roku u svitli jiji dokumentu [The Uzhhorod Union from April 24, 1646 in the Opinion of her Document], *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Serija: istorychno-relihiini studii*, Vypusk 5, Uzhhorod: Vydavnyctvo UzhNU «Hoverla», s. 16–25. (in Ukrainian).
- Dekret pro Schydni Katolyckjki Czerkvy «Schydnych Czerkov – Orientalium Ecclesiarum» vid 21.11.1964 [Decree on Eastern Catholic Churches "Oriental Churches - Orientalium Ecclesiarum" dated November 21, 1964], *Dokumenty Druhoho Vatykansjkohe Soboru. Konstytuciji, dekreti, deklaraciji*, Red. Halyna Gengalo, 1996, Reprint. vyd., Ljviv: Svicsado, s. 171–186. (in Ukrainian).
- Dobosh, Ondrash, 2021. *Praktyka ta teorija jevharystiji v istoricsnij Mukacivsjskij jeparchiji vid Uzhhorodskoji uniji do seredy ny XX stolittja* [The Practice and Theory of the Eucharist in the Historical Mukachevo Diocese from the Union of Uzhhorod (1646) to the middle of the 20th century], Per. z ital. Viktor Bohiv, Uzhhorod: FOP «Sabov A. M.», 811 s. (in Ukrainian).
- Dohmatyčna Konstytucija pro Czerkvu «Lumen gentium» («Svitlo narodiv») vid 21.11.1964 [Dogmatic Constitution on the Church "Lumen gentium" ("Light of Nations") of November 21, 1964], *Dokumenty Druhoho Vatykansjkohe Soboru. Konstytuciji, dekreti, deklaraciji*, Red. Halyna Gengalo, 1996, Reprint. vyd., Ljviv: Svicsado, s. 75–170. (in Ukrainian).
- Dulishkovic, Ioann, 1874. *Istoriceskije cserty Uhro-Russkich* [Historical Features of the Ugro-Russian], Tjetradj I. Ungvar: Pecsatnja Karla Ijegera i Aljberta J. Rejpaja, 135 s.; Tjetradj II, 1875. Ungvar: Pecsatnja Karla Ijegera i Aljberta J. Rejpaja, 142 s.; Tjetradj III, 1877, Ungvar: Tipografija Maks. Poljacsika, 234 s. (in Russian).
- Kodeks Kanoniv Schidnych Czerkov [Code of Canons of the Eastern Churches], 1991, Dostupno: <https://web.archive.org/web/20170704223353/http://old.ugcc.org.ua/CCEC/CCEC-toc.html> (data zvernennja: 30.01.2014). (in Ukrainian).
- Koszej, Jurij, [B. r. i m. v.]. *Apostoljske zapocatkuvannja Mukacivsjskoj jeparchiji* [Apostolic Initiation of the Mukachevo Diocese], 132 s. (in Ukrainian).
- Laczko, Michal, 2015. Uzhhorodska unija (1646) [The Uzhhorod Union (1646)], Fris, Viljheljm de u spivpraczi z Byrlja Oktavian, Gill Dzhozef ta Laczko Michal. *Rym i Patriarchyta Schodu*, Per. z nim. Oleha Konkevycsa, Sofiji Matijash, Ljviv: Vydavnyctvo Ukrajinsjkohe katolyckjkohe universytetu, s. 119–125. (in Ukrainian).
- Lucskaj, Mychajlo, 1999. *Istorija karpatskych rusyniv: U shesty tomach* [History of the Carpathian Ruthenians. In 6 volumes], Tom I, Deshyfr. rukopysu, vid perekl., per. z latyn., pokazhcs. J. M. Saka; vstup. st. D. D. Danyljuka, Uzhhorod: Zakarpattja, 199 s., il.; Tom II, 2000, Deshyfr. rukopysu, vid perekl., per. z latyn., pokazhcs. J. M. Saka; vstup. st. D. D. Danyljuka, Uzhhorod: Zakarpattja, 388 s., il.; Tom III, 2002, Deshyfr. rukopysu. J. M. Saka; per. ukr. movoju A. M. Ihnata; pokazhcs. ist. osib ta nazv D. D. Danyljuka; heohraf. pokazhcs. I. M. Senjka, Uzhhorod: Zakarpattja, 328 s., il.; Tom IV, 2003, Deshyfr. rukopysu. J. M. Saka; per. ukr. movoju J. M. Saka, M. V. Orosa, J. O. Bahlaja; pokazhcs. ist. osib ta nazv D. D. Danyljuka; heohraf. pokazhcs. I. M. Senjka, Uzhhorod: VAT «Vydavnyctvo «Zakarpattja», 328 s., il.; Tom V, 2004. *Istorija Mukacivsjskoj jeparchiji, ukladena Ivanom Pastelijem, starshym nastojatelem Mukacivsjskohe kapitulu, i vydana Mychajlom Lucskajem, lukksjkym prydvornym nastojatelem* [The History of the Mukachevo Diocese, Compiled by Ivan Pastelii, the Senior Abbot of the Mukachevo Chapter, and published by Mykhailo Luchkai, the Lukka Court Superior], Deshyfr. rukopysu ta perekl. z latyn. movy M. V. Orosa; per. nimeckjkomovnych vstavok M. I. Zymomri; peredm., pokazhcs. ist. osib ta nazv D. D. Danyljuka; heohraf. pokazhcs. I. M. Senjka, Uzhhorod: VAT «Vydavnyctvo «Zakarpattja», s. 17–220; Tom VI. *Istorija Mukacivsjskoj jeparchiji, napysana Mychajlom Lucskajem, kolysnynim uzhorodskym parochom ta vicze-archidyjakonom i nastojatelem czerkvy Uspennja Presvjatoj Divy Mariji v m. Lukka* [History of the Mukachevo Diocese, written by Mykhailo Luchkai, former Uzhhorod Parish Priest and Vice-archdeacon and Rector of the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Lukka], 2011, Deshyfr. rukopysu ta per. z latyn. O. V. Barbil, E. V. Shved, O. M. Jaczkiv; pisljamova M. M. Vehesha; pokazhcs. ist. osib ta nazv D. D. Danyljuka; heohraf. pokazhcs. I. M. Senjka; pro pereklad perekladaciv i dobrodijiv czjoho tomu E. V. Shved, Uzhhorod: VAT «Vydavnyctvo «Zakarpattja», 472 s., il. (in Ukrainian).
- Makarij, ijerom., 2020. Chto pidpysanyj na dokumenti z Uzhhoroda 24 kvitnja 1646 roku? [Who Signed the Document from Uzhhorod in April 24, 1646?], *Blahovisnyk. Zhurnal Mukacivsjskoj hreko-katolyckjkoj jeparchiji*, № 5-7 (332-334), travenj-lypenj, Uzhhorod, s. 21–23. (in Ukrainian).
- Normy Partykuljarnoho prava Mukacivsjskoj hreko-katolyckjkoj czerkvy svoho prava [Norms of the Particular Law of the Mukachevo Greek Catholic Church of its own Right], 2020, *Blahovisnyk. Speczvypusk*, Uzhhorod, s. 4–38. (in Ukrainian).
- Pap, Sztepan, 1983. *Pocsatky chrystyanstva na Zakarpattji. Na osnovi novych naukovych doslidiv* [The Beginnings of Christianity in Transcarpathia. Based on New Scientific Research], Filadelfija: «Ameryka», 222 s. (in Ukrainian).
- Pekar, Atanasij V., 1997. *Narysy istoriji Czerkvy Zakarpattja. Tom II. Vnutrishnja istorija* [Essays on the History of the Church of Transcarpathia, Volume II. Inside History], Rym – Ljviv: Vydavnyctvo otcziv vasylijan «Misioner», 492 s. (in Ukrainian).
- Pekar, Atanasij, 1996. Uzhhorodska unija ta jiji tvorczi (1646 – 1996) [Uzhhorod Union and its Creators (1646 – 1996)], *Zapysky CsSvV, Sekczija II, Tom XV (XXI)*, Vyp. 1-4. Rym, s. 247–300. (in Ukrainian).

Peкар, Atanasij, 1997. *Narysy istoriji Czerkvy Zakarpattja, Tom I: Jerarchicsne oformlennja* [Essays on the History of the Church of Transcarpathia, Volume I. Hierarchical formalization], Vyd. Druhe, Rym – Ljviv: Vydavnyctvo otcziv vasylijan «Misioner», 232 s. (in Ukrainian).

Petrov, Aljkekcij, 1930. *Drjevnjejshija hramoty po istoriji karpatorusskoj czerkvi i ijerarchiji 1391–1498 h. S 12 fotohraficseskimi faksimile* [Ancient Charters on the History of the Carpatho-Ruthenian Church and Hierarchy 1391–1498. With 12 photographic facsimiles], Praga: Nákladem sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpát. Rusi. V Gen. Komisi knihupectví «Obris» v Praze. Tiskem České grafické unie A. S. V Praze, 232 s. + 12 faksymyle. (in Russian).

Popovycs, Michal, 1994. Pro svitle vohnyce nashoho mynuloho (Do 500-ricscsja Mukacsvsjskoj jeparchiji) [About the Bright Hearth of our Past (To the 500th Anniversary of the Mukachevo Diocese)], *Naukovyj zbirnyk Muzeju ukrajinskoj kultury u Svydnyku*, Vypusk 19, Uporjadn. Myroslav Sopolyha, Bratislava – Prjashiv: Slovaczjke pedahohicsne vydavnyctvo v Bratislavi – Viddil ukrajinskoj literatury v Prjashivi, s. 11–25. (in Ukrainian).

Promova Papy Joana Pavla II, vyholoshena pid csas prezentaczi CCEO [The Speech of Pope John Paul II, Delivered during the Presentation of the SSEO], *Putivnyk po Schidnomu Kodeksu: Komentar do Kodeksu Kanoniv Schidnych Czerkov*, Za red. Dzhordzha Nedunhatta, Per. z anhl. O. Hladkyj, 2008, Ljviv: Svicsado, s. 19–25. (in Ukrainian).

Pronin, Vasilij, archim., 2005. *Istorija Pravoslavnoj Czerkvi na Zakarpattje* [History of the Orthodox Church in Transcarpathia], Mukacsevo: Svjato-Nikolajevskij Mikacsevskij monastyrj, 527 s. (in Russian).

Putivnyk po Schidnomu Kodeksu: Komentar do Kodeksu Kanoniv Schidnych Czerkov [Guide to the Eastern Code: Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches], Za red. Dzhordzha Nedunhatta, Per. z anhl. O. Hladkyj, 2008, Ljviv: Svicsado, 791 s. (in Ukrainian).

Suttner, Ernst Krystof, 2007. *Czerkovni rozkoly i jednistj czerkvy* [Church Divisions and Church Unity], Per. z nim. ta nauk. red. Oleha Turija, Ljviv: Misioner, 152 s. (in Ukrainian).

Suttner, Ernst Krystofer, 1998. Vostocsnyje czerkvi v uniji s Rimom (Razlicsnyje sposoby ponimanija uniji) [Eastern Churches in Union with Rome (Different Ways of Understanding the Union)], *400 ljet Brestskoj czerkovnoj uniji 1596 – 1996: kriticeskaja pereocenzka: Sbornik matjerialov mezhdunarodnoho simpoziuma (Nejmehen, Hollandija)*, Naucs. red. i predisl.: Aljeksjeja Judina, Moskva: Bibljejsko-bohoslovskij institut sv. apostola Andreja, s. 238–248. (in Russian).

Suttner, Ernst Krystof, 1997. Bohoslovskije i vnjebohoslovskije motivy v osnove Marcsevskoj, Uzhhorodskoj i Zibenburheskoj uniji [Theological and Non-theological Motives at the Basis of the Marche, Uzhhorod and Siebenbürgen Unions], *Uzhhorodskij uniji – 350 rokov. Materiaky mizhnarodnych naukovych konferenczij (Uzhhorod, kvitenj 1996 r.)*, Vidp. za vyp. I. M. Hrancsak, Uzhhorod: Patent, s. 64–71. (in Russian).

Ternysta doroha do jednosti. Naukovo-populjarne vydannja, prysvjacsene 350-ricscsju Uzhhorodskoj uniji [Thorny Road to Unity. Popular Scientific Publication Dedicated to the 350th Anniversary of the Uzhhorod Union], Za red. o. Jurija Sabova, 1995, Uzhhorod: Patent, 232 s. (in Ukrainian).

Fenics, Vladimir, 2011. Verchnjeje Potisje mezdu Moravijej i Bolharskim czarstvom, ili koho krjestili sc. Konstantin (Kirill) i Mefodij na «Zakarpattje»? [Upper Potissia between Moravia and the Bulgarian Kingdom, or who was Baptized by St. Konstantin (Cyril) and Methodius on the "Transcarpathia"?], *Karpatyka*, Vypusk 4, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 124–138. (in Russian).

Fenics, Vladimir, 2012. «Monastyrskaja Czerkovj»: proischozhdjenie i rannjaja istorija Mukacsevskoho jepiskopstva XV veka (istoriohraficseskij aspekt) ["Monastic Church": the Origin and Early History of the Mukachevo Bishopric of the 15th century (historiographical aspect)], *Karpatyka*, Vypusk 41, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 177–203. (in Russian).

Fenics, Vladimir, 2013. V predveriji «iskushenija hrjecseskim orjecom»: relihiozno-czerkovnaja zhiznj rusinov i valachov Maramuresha v XIII – XIV vv. [On the Threshold of the "Walnut Temptation": Religious and Church Life of the Ruthenians and Vlachs of Maramuresh in the 13th–14th centuries], *Karpatyka*, Vypusk 42, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 121–166. (in Russian).

Fenics, Vladimir, 2018. *Hrushevskij i Mukacsevskij monastyrskije czentry relihioznoj zhizni rusinov i valachov sjevernoj csasti Venherskoho koroljevstva v period do nacsala Reformaczi* [Monastic Centers in Hrushevo and Mukachevo of the Religious life of Ruthenians and Vlachs in the northern part of the Kingdom of Hungary in the Period before the Reformation], Uzhhorod: Izdateljstvo Valerija Padjaka, 196 s. (in Russian).

Fenycs, Volodymyr, 1999. Do pytannja pro istoriju vzajemovidnosyn mizh jepyskopamy Mukacseva i maramoroshjskymy pravoslavnymy czentramy (1391 – 1733 rr.) [To the Question of the History of the Relationship between the Bishops of Mukachevo and the Maramorosh Orthodox centers (1391 – 1733)], *Relacii romano-ucrainene istorie si contemporaneitate / Roman – Ukrainian Relations History and Present = Румунсько-українські відносини: історія і сучасність*, Coordonatori: Viorel Ciubotă, Vasile Marina. Satu Mare: Editura Muzeului Sătmărean, s. 185–199. (in Ukrainian).

Fenycs, Volodymyr, 2005. Zasnuvannja Mukacsvsjskoj jeparchiji u XV st.: istoriohraficsni mify ta istorycsni realiji [The Founding of the Mukachevo Diocese in the 15th century: Historiographical Myths and Historical Realities], *Carpatica-Karpatyka*, Vypusk 32: *Naukovyj zbirnyk, prysvjacsenyj svitlij pamjati pedahoha i vchenoho Tomasha Sopka*, Vidp. za vyp. Tyvodar M. P., Uzhhorod: Lira, s. 168–184. (in Ukrainian).

Fenycs, Volodymyr, 2012. «Teodoriv darunok»: istorycsni diskursy ta komemoratyvni praktyky u poloni odniji sumnivnoj hramoty ["Theodore's Gift": Historical Discourses and Commemorative Practices in the Captivity of the one Dubious Letter], *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Serija: istorycsno-relihijni studiji*, Vypusk 1, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 140–158. (in Ukrainian).

Fenics, Vladimir, 2014. Pod znakom vizantijskoj czivilizaczi: stavropihialnjy monastyrj v Perj (Hrushevo) s pravami patriarshoho ekzarha 1391 h. v istocsnikach i istoriohrafiji [Under the Sign of Byzantine Civilization: a Stauropigial Monastery in Per' (Hrushevo) with the Rights of a Patriarchal Exarch in 1391 in Sources and Historiography], *Karpatyka*, Vypusk 43, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 230–258. (in Russian).

Fenics, Vladimir, 2015. «Monastyrskaja Czerkovj»: proischozhdjenie i rannjaja istorija Mukacsevskoho jepiskopstva (serjedina XV v.) ["Monastic Church": the Origin and Early History of the Mukachevo Bishopric (middle of 15th century)], *Belorusija i Ukrajina: Istorija i kuljtura*, Vypusk 5, Moskva Institut slsvjanovedjenja RAN, s. 4–33. (in Russian).

Fenycs, Volodymyr, 2015. Pid jurydykcziyeju Konstantynopoljskoho patriarha: stavropihijnyj monastyr z pravamy patriarshoho ekzarha v Hrushevi (1391) ta joho istorija do pershoj sropy inkorporaczi mukacsvsjskym jepyskopom (1491) [Under the Jurisdiction of the Patriarch of Constantinople: the Stauropygian Monastery with the Rights of the Patriarchal Exarch in Hrushevo

(1391) and its History until the first Attempt at Incorporation by the Bishop of Mukachevo (1491)], *Naukovi zapysky Bohoslovsko-istorycnoho naukovo-doslidnoho cenztru imeni archimandryta Vasilija (Pronina)*, №. 4, Uzhhorod: Karpaty, s. 556–586. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2016. «Monastyrskji vijny»: inkorporacija Hrushivskoho stavropyhijnoho monastyrja mukacivskym jepyskopom u 1491 – 1498 – 1551 – 1556 rr. ["Monastery wars": the Incorporation of the Hrushevo Stauropygian Monastery by the Bishop of Mukachevo in 1491 – 1498 – 1551 – 1556], *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Serija: istorycno-relihijni studiji*, Vypusk 4, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 15–44. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2016. Vid monastyrskoji Czerkvy-Jeparchiji do «Ecclesia sui iuris»: Uzhhorodskja unija ta instytujuvannja czerkovnych spilnot uzhhorodskoji unijnoji tradyciji [From the Monastic Church-Eparchy to "Ecclesia sui iuris": Uzhhorod Union and the Institution of Church Communities of the Uzhhorod Union Tradition], *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Serija: istorycno-relihijni studiji*, Vypusk 5, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 26–105. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2016. Mify i stereotypy v istoriji hreko-katolykiv Mukacivskoji jeparchiji [Myths and Stereotypes in the History of Greek Catholics of the Mukachevo Diocese], *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV b.*, Editor: Jaroslav Coranič, Prešov, s. 5–33. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2017. Koriatovycsiana: jak formuvavsja mif pro vytoky monastyrja vasylian na Csernecsj Hori v Mukacsevi [Koriatovychiana: how the Myth about the Origins of the Basilian Monastery on Chernechya Gora in Mukachevo was Formed], *História Rádu baziliánov sv. Jozafáta*, Editor: Jaroslav Coranič, Prešov, s. 39–73. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2019. *Hreko-katolyky uzhhorodskoji unijnoji tradyciji: mify, stereotypy, realiji* [Greek Catholics of the Uzhhorod Union Tradition: Myths, Stereotypes, Realities], Uzhhorod: Vydavnicztvo V. Padjaka, 248 s. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2019. Kanonicsno-pravovyj status Mukacivskoji jeparchiji vid 1391 do 1646 roku [The Canonical-Legal Status of the Mukachevo Diocese from 1391 to 1646], *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu. Serija: istorycno-relihijni studiji*, Vypusk 6, Uzhhorod: Vydavnicztvo UzhNU «Hoverla», s. 9–54. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2019. Razom – proty – csy okremo? Sucasnyj stan Schidnych Katolyczkych Czerkov riznych unijnych tradycij [Together - Against - or Separately? The Current state of the Eastern Catholic Churches of Various Union Traditions], *Naukovi zapysky Bohoslovsko-istorycnoho naukovo-doslidnoho cenztru imeni archimandryta Vasilija (Pronina)*, Vypusk 6, Uzhhorod: Karpaty, s. 581–625. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2020. Pid jurydykcziuju Egera: kanonicsno-pravove stanovyschse mukacivskych jepyskopiv u 1491 – 1646 rokach [Under the Jurisdiction of Eger: the Canonical-Legal Position of Mukachevo Bishops in 1491 – 1646], *Naukovi zapysky Bohoslovsko-istorycnoho naukovo-doslidnoho cenztru imeni archimandryta Vasilija (Pronina)*, Vypusk 7, Uzhhorod: Karpaty, s. 101–150. (in Ukrainian).

Fenyacs, Volodymyr, 2021. Vytoky chrystyjantstva ta Mukacivskoji Czerkvy do Uzhhorodskoji uniji [The Origins of Christianity and the Mukachevo Church before the Uzhhorod Union], *Prohrama Mizhnarodnoji konferencziji z nahody juvileju 250-littja kanonicsnoho zasnuvannja Mukacivskoji hreko-katolyczkoi jeparchiji ta 375-littja Uzhhorodskoji uniji (17-18 veresnja 2021 r., m. Uzhhorod)*, na 4 s. (in Ukrainian).

Volodymyr Fenyach

Candidate of History, Docent of the Department of Modern Ukrainian history and foreign countries, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

RECOGNITION OF THE MUKACHEVO DIOCESE BY THE CATHOLIC CHURCH OF THE GREEK RITE BY THE ROMAN THRONE (1655) AND THE KING OF HUNGARY (1659)

In this research, the author tries to prove what at the time of the formation of the Uzhhorod Union in 1646, the Mukachevo Diocese had all the basic elements of the church sui iuris, which today determine the main constitutional collection – Codex of Canons of Eastern Churches: 1) community of formed believers; 2) an established hierarchy that united this community in a visible unity of faith thanks to the service of the word of God, St. Sacraments and church's government; 3) particular norm of traditional customary law (ius) and after the return of 63 priests with their faithful to unity with the Catholic Church and the Roman throne, received 4) recognition by the highest authorities of the Church and the State. If the first three conditions existed already before 1646, then the realization of the fourth condition came after the Uzhhorod Union in 1648 – 1659. During this time, the Mukachevo Diocese was recognized by the local Catholic Church of the Greek rite by the highest authorities of the Church (by the Roman throne in 1655) and the State (by the king of Hungary in 1659). The difficulty of becoming recognized by the supreme government of the Church (by the Pope) and the State (by the Hungarian king) of the Mukachevo Union Diocese as an independent canonical substance explained by several circumstances: 1) the lack of a foundational royal charter on the foundation of the diocese (only the charter on the appointment of the Mukachevo bishop of Ruthenians Ioann from 1491 has been preserved); 2) by the sanctification in August 1651 as the Bishop of the uniate Basilian monk Parthenii (Peter Petrovych), elected by the majority of the priests of the Diocese, by the Transylvanian Orthodox Archbishop of Alba-Julia Stefan Simonovych; 3) due to the lack of an authentic document on the conclusion of the Uzhhorod Union on April 24, 1646 (has survived only the request letter of six archdeacons to the Pope from January 1652 about the appointment of Parthenii as bishop of Mukachevo Diocese and the act of oath of 63 priests on loyalty to Eger's Latin bishop Georgiy Yakushych and his successors found only in 2015 in Preshov by historian Fr. Juraj Gradosh). This article states that among some part of Christians of the North-Eastern committees of Royal Hungary, between which Carpathian Ruthenians predominated, to a lesser extent – Serbs and Slovaks, who lived in the northwestern part of the Mukachevo Diocese (Ung, Zemplin, Sha-

rish, and Spish committees) under the Habsburgs rule, as a result of the Uzhhorod Union, appeared an independent Ecclesia localis et particularis graeci ritus uniti.

Keywords: *the Mukachevo Diocese, the Mukachevo bishop, the Uzhhorod Union, the Roman Throne, the Apostolic King of Hungary, the Eastern Catholic Churches.*